

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

אדר ב' - תשע"ד

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים ומעשים טובים

לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה**

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז וחדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תגן עלינו

תנצב"ה

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' שמואל בן ר' צבי קניבסקי ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה ארנוב ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.נ.צ.ב.ה

הונצחו על ידי

מר אלון ארנוב שיחי'

להצלחתו

חוברת זו הוקדשה

לעילוי נשמות

שרה בת פרחיה ע"ה

נלב"ע י"ז תמוז תשע"ג

ת.נ.צ.ב.ה

הונצח ע"י בנה הנדיב הנכבד

ר' משה פוזילוב הי"ד

תוכן הענינים

10.....פתח דבר

13.....שער התשובה חלק א'

61.....פעילות הארגון

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, וארחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "ארחות יוסר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת החמש עשרה, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כבריינתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסולייתה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרת הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בבית המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מערכת "ארחות המוסר"

סדר הלימוד היומי בשיעורים

- יום א' ל' אדר א' - יום ה' ד' אדר ב'.....(פרשת ויקרא)
 יום א' ז' אדר ב' - יום ה' י"א אדר ב'.....(פרשת צו)
 יום א' י"ד אדר ב' - יום ה' י"ח אדר ב'.....(פרשת שמייני)
 יום א' כ"א אדר ב' - יום ה' כ"ה אדר ב'.....(פרשת תזריע)

שבוע א'

שבוע ב'

שבוע ג'

שבוע ד'

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

שְׁעַר הַתְּשׁוּבָה
 חֶלֶק א'

הַתְּשׁוּבָה. אָמַר רַבִּי (יִזְחָנָן)

[לְוִי]: גְּדוּלָּה

¹תְּשׁוּבָה, שְׁמַנְגַעַת עַד כְּפֹא הַכְּבוֹד,

שְׁנֵאֲמַר (הוֹשֵׁעַ יד, ב): "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל

עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" (יומא פו, א).

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָּה:

³(א) כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לְרִקְיעַ הָרָאשׁוֹן,

א. כשעלה משה. עליה
 זו הינה עליה רוחנית
 מדרגה לדרגה, כל
 רקיע הוא דרגה רוחנית
 נוספת של קרבה אל
 השי"ת. כדי לקבל את
 התורה היה על משה
 רבנו לעבוד ולעלות
 ממדרגה למדרגה,
 וזאת על-ידי לימודים
 שונים שלמדוהו
 המלאכים (ראה
 בביאורים בהרחבה).
 עד שהתעלה לרקיע
 השביעי ולדרגה כזו
 שהיה ראוי לאחוז
 בכסא הכבוד, שהוא
 תכלית הבריאה, כי

הבריאה נוצרה לכבוד שמים כמו שאמרו חז"ל (סוף אבות) "כל מה שברא
 הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו", כסא הכבוד משמעותו הכסא
 שנושא את הכבוד.

מי בונה את הכסא הזה? "כל הנשמות גוזרות מתחת כסא הכבוד" (זהר
 ויקרא כט, ב), כלומר לנשמות כלל ישראל נמסר התפקיד לבנות את כסא
 הכבוד. הקב"ה באהבתו לעם ישראל מסר לנו תפקיד נעלה זה, ובהתקבצות
 כל הנבראים והמעשים היוצרים כבוד שמים, הם בונים ויוצרים את הכסא.

ביאורים

1. תשובה. מעלת התשובה שהחוטא שב אל ה' לאחר שהתרחק ממנו
2. שמנעת עד כסא הכבוד. בכוחה להביא את האדם השב
3. כשעלה משה. בקבלת התורה.

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים
 על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.
 (חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי
 ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם).
 החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.
 תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה.
 כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

מִצָּא⁴ כְּתוּת שֶׁל מְלָאכִים. פְּתַחוּ לְפָנָיו סֵפֶר-תּוֹרָה, וְקִרְאוּ⁵ מִעֲשֵׂה יוֹם רִאשׁוֹן, וּפְסָקוֹ⁶ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר

לכל אחד מישראל חלקו המיוחד בגילוי כבוד שמים ובבנין כסא הכבוד, וכאשר הוא עולה ומתורומם

מדרגה לדרגה בהכרה ובאמונה, ועל ידי כך יכול הוא לקיים תורה ומצוות בשלימות המירבית, זוכה ומשלים את חלקו בכסא הכבוד.

משה רבנו לאחר שעבר את השלבים השונים בעלייתו והגיע למדרגה העליונה של הרקיע השביעי, "מיד אחז משה בכסא הכבוד", כלומר, היה מסוגל וראוי לקבל אחיזה ושייכות בכסא הכבוד, דהיינו לזכות בחלקו בגילוי כבוד ה' בשלימות.

ובמדרגה הגבוהה והעליונה ביותר - ברקיע השביעי "התחילו - המלאכים - לספר בשבחה של תשובה, ללמודך שתשובה מגעת עד כסא הכבוד שנאמר (הושע יד, ב) שובה ישראל עד ה' אלוךך". חז"ל לימדונו בזה עד כמה גדולה תשובה, ועד היכן מגעת, עד כסא הכבוד! הקב"ה ברוב רחמיו נתן לנו מתנה גדולה ונפלאה ותשובה שמה, שבכוחה להביא את האדם לשלימות. שלימות כזו שמגעת עד למדרגה העליונה של כסא הכבוד, כלומר להחזירו למקורו ולהביאו למדרגות והכרות נשגבות באמונה, אהבה, ויראה וכדומה שעל ידן ניתנת שוב בידו האפשרות למלאות את תפקידו הנעלה בשלימות, בבניית כסא הכבוד.

ביאורים

4. כתות. קבוצות. 5. מעשה יום ראשון. מה שברא ה' ביום הראשון למעשה בראשית והיינו בריאת האור. 6. והתחילו לספר בשבחה של תורה. על האור שנברא ביום הראשון אמרו חז"ל (חגיגה יב). "אמר רבי אלעזר, אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו". האור הזה, הוא אור רוחני המאיר ומבהיר את תוכן הבריאה, פנימיותה ותכליתה באופן כללי, וכן תוכן כל נברא, וכל מאורע ומסרתו - עד לפרטי פרטים, בהשלמת הבריאה העתידה והנצחית בגילוי כבודו יתברך. כאשר אדם הראשון זכה לאור בהיר זה, צפה בו מסוף העולם ועד סופו - סופו היינו תכליתו - כלומר השיג על ידו תוכן הבריאה לפרטיה עד למסרתה הסופית.

בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל תּוֹרָה. ⁷עֲלֶה לְשָׁנִי, וּמִצָּא⁸ חֲבִילוֹת שֶׁל מְלָאכִים, וְקוֹרִין⁹ מִעֲשֵׂה יוֹם שְׁנִי, וּפְסָקוֹ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר ¹⁰בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל תּוֹרָה וְשֶׁל יִשְׂרָאֵל. עֲלֶה ¹¹לְשִׁלִּישִׁי, וּמִצָּא

ביאורים

ראה הקב"ה שאינו כדאי שבאור זה ישתמשו הרשעים, עמד וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא (רש"י בראשית א, ד). והיכן גנזו הקב"ה את האור? גנזו בתורה (כדאיתא בזו"ח רות, עמ' פה, ע"ש). עפ"י האמור מובן שברקיע הראשון שבו קראו המלאכים מעשה יום ראשון - בריאת האור - לכן סיפרו לפניו בשבחה של תורה שבה גנזו האור, ועל ידי העמל בתורה מתגלה שוב האור הגדול הזה ('שפתי חיים' מועדים א' עמ' שסג-ד). 7. עלה לשני. לרקיע השני. 8. חבילות של מלאכים. והם יותר מן הכתות (עלי אורח). 9. מעשה יום שני. לבריאת העולם שבו הבדיל השי"ת בין המים העליונים למים התחתונים. 10. בשבחה של תורה ושל ישראל. ביום זה גילו המלאכים למשה את שבחן של ישראל, דהיינו את ההבדל שבין ישראל לעמים, כנוסח הברכה "המבדיל בין אור לחושך בין ישראל לעמים". כי כדי להכיר במעלתם של ישראל צריך דעת היכולה להבדיל בין דברים שבמבט שטחי נראים דומים, ובאמת הם שונים זה מזה בתכלית שינוי ["אם אין דעה הבדלה מנין" (ירושלמי ברכות לט:)]. אכן בעיני בשר אין רואים הבדל בין גוי לישראל, כי שניהם קרוצים מאותו החומר, אך המתבונן יודע שלעם ישראל נמסר התפקיד העיקרי בבריאה שהיא הַמְלָכֶת ה' על הבריאה על-ידי התורה והמצוות שקיבלנו בסיני, ולכן מקבל כל בר ישראל פנימיות רוחנית טהורה, והיא הנשמה. [אבל הגויים לא זוכים לחלק רוחני נשגב זה, ומעלתם הרוחנית בעוה"ז, ואף בעוה"ב כאשר מילאו את תפקידם, פחותה בהרבה משל ישראל ("ויהיו נטפלים לישראל כלבוש הנטפל לאדם... ואין בחוקם ששיגו יותר מזה כלל" - דרך ה' ב, ד, ז), ועל זה אנו מברכים ומודים מדי יום ביומו "ברוך אתה ה'... שלא עשני גוי"]. לכן לאחר שקראו לפניו מעשה יום שני שבו נוצרה ההבדלה, לימדו המלאכים למשה שבחם של ישראל וההבדל שביןם לשאר האומות ('שפתי חיים שם עמ' שסה). 11. לשלישי. לרקיע השלישי.

¹² מלאכים וגדודים קורין ¹³ במעשה יום שלישי, ופסקו והתחילו לספר בשבחה של ירושלים. ¹⁴ עלה לרביעי, מצא ¹⁵ אראלים קורין ¹⁶ במעשה יום רביעי, ופסקו והתחילו לספר ¹⁷ בשבחו של משיח.

ביאורים

12. מלאכים וגדודים. הם יותר מאשר הקודמים (עלי אורח). 13. במעשה יום שלישי ופסקו והתחילו לספר בשבחה של ירושלים. ביום השלישי נאמר (בראשית א, ט) "ותראה היבשה", כלומר נוצר המקום לעבודת ה', ואמרו חז"ל (יומא נד: תנחומא קדושים, י) שתחילת בריאת הארץ מירושלים, שהיא אמצע העולם, דהיינו נקודת המרכז של העולם וא". ואין הכוונה המרכז הגשמי של העולם, אלא המרכז והתכלית הרוחנית של העולם, מכיון שירושלים וביהמ"ק הם המקום המיוחד לעבודת ה' ולהשראת השכינה (שפתי חיים' שם עמ' שסו). עוד יש לפרש, כי ביום השלישי הוציאה הארץ עץ עושה פרי וכן דשא עשב מזריע זרע, וכך גם העולם כולו ניזון מבית המקדש שהוא בירושלים (עלי אורח'). 14. עלה לרביעי. לרקיע הרביעי. 15. אראלים. והם במעלה יותר גדולה מן הקודמים (עלי אורח). 16. במעשה יום רביעי. שבו נתלו המאורות ברקיע השמים כאמור "והי מאורות ברקיע השמים" (בראשית א, יד) דהיינו שנקבעו בתוך הבריאה להאיר לארץ (רש"י ורמב"ן). 17. בשבחו של משיח. שעתידי להאיר את העולם כולו וכמו שכתוב "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח וגו', והלכו גויים לאורך ומלכים לנגה זרחך" וגו' (עלי אורח'). עוד יש לפרש, בתחילה נבראו השמש והירח שווים ככתוב "שני המאורות הגדולים", ואחר שקיטרגה הלבנה ואמרה לפני הקב"ה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד - נתמעטה, כמו שכתוב "ואת המאור הקטן" (חולין ס:). לעתיד לבוא יחזיר לנו השי"ת את המאורות, שיחזרו הלבנה והחמה להיות שווים - שני המאורות הגדולים - ולשניהם כאחד יתוסף אור (עי' פדר"א פנ"א), וזאת תהיה על ידי ובזכות המשיח [כמו שמצאנו בחז"ל (במ"ר יג, יב) על קרבנו של נחשון נשיא שבט יהודה "... וְקָרְבָנוּ לְמָה וי"ו יתירה... כנגד ו']

עלה ¹⁸ לחמישי, מצא ¹⁹ מחנות מחנות קורין ²⁰ במעשה יום חמישי, ופסקו והתחילו לספר בעצבונה של גיהנם. עלה ²¹ לששי, ומצא ²² מלאכים, והיו קורין ²³ במעשה יום ששי, ופסקו והתחילו לספר במעשה גן-עדן,

ביאורים

דברים שניטלו מאדם הראשון, זיוו... ומאורות... ועתידים לחזור על-ידי בן נחשון הוא משיח... מאורות מנין? והיה אור הלבנה כאור החמה". לכן ברקיע הרביעי בו קראו המלאכים בענין המאורות סיפרו בשבחו של המשיח ('שפתי חיים' שם עמ' שסו). 18. לחמישי. לרקיע החמישי. 19. מחנות מחנות. הם יותר מהקודמים (עלי אורח). 20. במעשה יום חמישי ופסקו והתחילו לספר בעצבונה של גיהנם. ביום חמישי נאמר (בראשית א, כ) "וירצו המים שרץ נפש חיה ועוף..." מפרש רש"י: "שרץ, כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ, בעוף כגון זבובים", כלומר ביום זה נבראו הבריות הנחותות שבמין החי, הנמוך במדרגתו מהאדם. הרשע החוטא משחית ומאבד את נשמתו העליונה ומוריד אותו למדרגת הבהמה, ובמותו נשאר ריק מכל תוכן רוחני (עיין שע"ת ב, יט). הגיהנום הוא ההרגעה האמיתית בעולם האמת בהעדר ובריקנות שבנפש, הבאה מבטלות מצוות עשה ועבירה על לא תעשה, והטומאה והריחוק מהשי"ת שהעבירה יוצרת בנשמת האדם, הרגשה שאין אדם חש בה בעולם הזה שהוא עולם של הסתר - זהו העונש של העבירה [וכמו שאחז"ל במ"ר א, א], דהיינו טומאת החטא הנדבקת בנשמה היא היא עונשה. הבושה הגדולה, החרטה העמוקה והצער האיום הממלאים את הנפש כתוצאה מהרגשת הריקנות והטומאה, הם האש השורף של הגיהנום. לכן לאחר שהמלאכים קראו על בריאת הבריות הנחותות, סיפרו בעצבונה - החרטה - של הגיהנום הנובעת מירידת הרשע למדרגת הבהמה ('שפתי חיים' שם עמ' שסח). 21. לששי. לרקיע השישי. 22. מלאכים. נכבדים מהקודמים (עלי אורח). 23. במעשה יום ששי ופסקו והתחילו לספר במעשה גן עדן. יום שישי הוא יום בריאת האדם. אדם הראשון נברא במדרגה רוחנית עליונה כזו, שמקום דירתו היה

²⁴ וּמִבְּקָשִׁים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לִתֵּן חֶלֶקם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בֶּגֶן-עֵדֶן (הַמַּאֲמִינִים בָּהּ וּבְתוֹרָתוֹ). עָלֶה ²⁵ לְשִׁבְעֵי, וּמִצָּא אוֹפָנִים וְיִשְׁרָפִים, גִּלְגָּלִים וּמִלְאָכִי רַחֲמִים, מִלְאָכִי חֶסֶד וְצִדְקָה וּמִלְאָכִי רֵתֶת וְזִיעַ. מִיָּד אָחוּ כִּכְסֵּא-הַכְּבוֹד. ²⁶ הִתְחִילוּ לְקִרְוֹת בְּמַעֲשֵׂה יוֹם שְׁבִיעִי: "וַיִּכְלוּ", וּפְסָקוּ

ביאורים

בגן עדן שהוא מקום לעונג רוחני - שהרי גם עכשיו הוא מדור למלאכים ולנשמות - כי גופו לפני חטאו היה גוף דק וזך וכמעט רוחני כמציאות המלאכים (דע"ת סי' קכו עמ' קי-קיג), ואף מאכלו היה חומר זך ודק, כי הרי הגן עדן הוא מדור הנשמות, א"כ ודאי הפירות שהיו שם לא היו דברים גשמיים וגסים כמו הפירות של העולם הזה. לכן כאשר גילו למשה את מדרגת אדם הראשון לפני החטא בגן עדן, סיפרו לפניו במדרגות הרוחניות שבגן עדן שלהן זוכה עובד ה' כפי עבודתו ('שפתי חיים' שם עמ' שסט). ²⁴ ומבקשים לפני הקב"ה ליתן חלקם של ישראל בגן עדן, יש להבין מה למלאכים - שאינם בעלי בחירה - ולתפילה? אלא, "מלאכים" שמם מורה על מהותם, "מלאך" - שליח, הם שליחים מאת השי"ת אלינו ועבורנו. תפילתם זו באה ללמדנו שכדי לזכות לגן-עדן צריכים להתפלל ולבקש על כך ולא כל כך קל לזכות לזה. ואכן כך אנו מתפללים: "ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמם", "יהי רצון שנשמור חוקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה... ולחיי העולם הבא" (שם). ²⁵ לשביעי. לרקיע השביעי העליון מכולם, הוא המקום של כסא הכבוד. ²⁶ התחילו לקרוא במעשה יום שביעי ויכלו. "מה היה העולם חסר? מנוחה, באת שבת באת מנוחה" (רש"י בראשית ב, ב). מנוחה אמיתית אינה בטלה וחוסר מעש, אלא כאשר נברא מגיע לשלימותו ותכליתו, בא הוא למנוחה. השבת שתכליתה חיוק האמונה, ומהותה התעלות רוחנית המשפיעה ומקדשת את ימי החול, ונותנת להם תוכן רוחני כאמצעים לעבודת ה', היא המביאה אותם למנוחה - שלימות. כמו שהשבת מביאה שלימות לבריאה, כך כסא הכבוד - קיבוץ כבוד שמים מהנבראים - הוא תכלית הבריאה ושלימותה,

והתחילו לספר ²⁷ בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה. לְלַמֶּדֶךָ, שֶׁתְּשׁוּבָה מְנַעַת עַד כִּסֵּא הַכְּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" (הושע יד, ב).

אמר רַבִּי עֲקִיבָא (פסחים נד, א): ²⁸ שְׁבַעַה דְּבָרִים קָדְמוּ לְעוֹלָם, וְאֵלוּ הֵן: תּוֹרָה, ²⁹ תְּשׁוּבָה,

ביאורים

כמו שאמרו חז"ל "כל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו". לכן ברקיע השביעי שבו נמצא כסא הכבוד, שיא השלימות, קראו לפני משה ולימדוהו מעלת השבת והשלימות שהיא מביאה (שם עמ' שעב). ²⁷ בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה. איה מקומה ומקורה של התשובה? במקום כסא הכבוד. הקב"ה ברוב רחמיו נתן לנו מתנה גדולה ונפלאה ותשובה שמה, שבכוחה להביא את האדם לשלימות. שלימות כזו שמגיעת עד למדרגה העליונה של כסא הכבוד, כלומר להחזירו למקורו, ולהביאו למדרגות והכרות נשגבות באמונה, אהבה ויראה וכדו', שעל ידן ניתנת שוב בידו האפשרות למלאות את תפקידו הנעלה בשלימות, בבניית כסא הכבוד. לאחר שלימדו למשה את השלימות של השבת, סיפרו בשבחה של תשובה המביאה לשלימות העליונה (שם). ²⁸ שְׁבַעַה דְּבָרִים קָדְמוּ לְעוֹלָם. אין הכוונה שקדמו לעולם מבחינת הזמן, שהרי לפני שנברא העולם לא היה עדיין מושג "זמן", אלא ששבעה דברים אלו נבראו בעולם הרוחני קודם שנברא העולם הגשמי, משום שהם נצרכים לקיום העולם הגשמי [וגם הגיהנום הוא קיום העולם, כי בלי פחד ואימת הגיהנום, יתרבו החוטאים מאוד והעולם לא יוכל להתקיים] (עיון יעקב). ²⁹ תְּשׁוּבָה. ביאר הצ"ח, כי ידוע שכל מחשבה, דיבור או מעשה של איש ישראל בעולם הגשמי משפיעים על העולמות הרוחניים, הן לטוב והן למוטב. כאשר אדם מקיים את מצוות התורה הוא מעלה עולמות אלו, וכשהוא חוטא חלילה הוא פוגם בהם. אולם כאשר ברא ה' את העולמות הרוחניים, הוא בראם כך שאף אם יפגמו לא תגרם בהם

³⁰ בן-עדרן וגייהנם, וכסא-הכבוד, ³¹ ובית-המקדש, ³² ושמו של משיח. ולמה אלו שבעה? דע לך, שעקר בריאת העולם הוא ³³ בשביל האדם, ³⁴ כי אין צורך בעולם התחתון אלא באדם, ³⁵ והוא מושל בכל עולם התחתון, ³⁶ בבהמות וחיות ועופות ודגים ושרצים. ומאחר שעקר הבריאה בשביל האדם, אם בן הצרף ³⁷ להקדים התורה,

ביאורים

השחתה אלא רק ירידה בדרגה, ועל ידי תשובה יוכל האדם להעלותם לדרגתם הראשונה. תכונה זו של העולם הרוחני נבראה קודם בריאת העולם הגשמי. ³⁰ בן עדרן וגייהנם. הכוונה היא לכח הרוחני שממנו נברא בן עדרן וחללו של הגייהנם, המאפשר להם להתקיים בעולמנו בלא לתפוס בו מקום ('בן יהוידע'). ³¹ ובית המקדש. היינו הכח הרוחני השורה במקום המקדש, המאפשר לו לקבל את השכינה ואת הנסים הרבים שאירעו שם בזמן שבית המקדש היה קיים (שם). ³² ושמו של משיח. אותיות שמו של משיח הם הצינור שדרכו יורד השפע מהעולמות הרוחניים לעולם הגשמי (שם). ³³ בשביל האדם. כפי שדרשו רבותינו את הכתוב "בראשית ברא אלוקים" (בראשית א, א): בראשית - בשביל ראשית; שלא נברא העולם אלא בשביל התורה שנקראת 'ראשית דרכו' (משלי ח, כב), ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית תבואתה' (ירמיה ב, ג), בשביל שני אלו הקרויים 'ראשית', נבראו השמים והארץ (רש"י בראשית א, א). ואמרו חז"ל (קוה"ר ו, ו): "אמר הקב"ה לנפש: כל מה שבראתי בששת ימי המעשה בשבילך בראתי". ואיתא: "אדם אחד שקול כנגד כל מעשה בראשית" (אבות דר"נ לא, ג). ³⁴ כי אין צורך. להשי"ת. ³⁵ והוא מושל בכל עולם התחתון. להשתמש בהם לצרכיו. ³⁶ בבהמות וחיות וכו'. כפי שנאמר בבריאתו של האדם (בראשית א, כח): "ויברך אותם אלוקים ויאמר להם אלוקים, פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על-הארץ". ³⁷ להקדים התורה. לבריאת העולם.

שהיא קיום העולם, דכתיב: ³⁸ "אם לא בריתי יומם ולילה, ³⁹ חקות שמים וארץ לא שמתי" (ירמיה לג, כח). וכיון שהקדים התורה, הצרף כמו-כן להקדים התשובה, כי כיון שיש בתורה עשה ולא תעשה וענינים המפרשים בתורה, הצרף על-כל-פנים להקדים תשובה, שאם יחטא האדם שיהיה לו ⁴⁰ זמן לשוב, שאם לא כן, לא היה העולם קיים דור אחר, ⁴¹ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ), כי מיד שהדור חוטא, ⁴² הוא ראוי לכלותו ולהשמדו. ולכך נכתב מעשה סדום

ביאורים

³⁸ אם לא בריתי יומם ולילה. היינו, אלמלא לימוד התורה שנאמר עליו (יהושע א, ח): "והגית בו יומם ולילה" (רש"י פסחים סח:). ³⁹ חקות שמים וארץ לא שמתי. בחז"ל (פסחים פח). דרשו את הכתוב הנאמר בסוף מעשה בראשית (בראשית א, א): "ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי" ה' למה לי? מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם: "אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו!". בספר 'נפש החיים' (שער ד פרק יא, רוח חיים פ"א מ"ב) כתב: "והאמת בלתי שום ספק כלל, שאם היה העולם כולו, מקצה עד קצהו, פנוי חס וחלילה אף רגע אחד ממש מהעסק והתבוננות שלנו בתורה, כרגע היו נחרבים כל העולמות, עליונים ותחתונים, והיו לאפס ותוהו חס ושלוה, וכן שפע האור או מיעוטו בעולמות, הכל רק כפי ענין ורוב עסקנו בתורה". ⁴⁰ זמן לשוב. אפשרות לשוב, ועוד שניתן לחטא זמן לשוב ולא יחד מן הארץ מיד כשחטא. ⁴¹ כי אדם וגו'. אין בכל הארץ אדם צדיק בכל דרכיו אשר תמיד יעשה הטוב ולא יחטא לעולם ('מצודת דוד'). ⁴² הוא ראוי לכלותו ולהשמדו. "כי לפי שורת-הדין ממש [לולא מדת-הרחמים הנותנת אפשרות לחטא לשוב

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

בתורה, להודיע לחוטאים שהם ראויים להיות פלים, הם וכל אשר להם,⁴³ וגם הארץ היתה ראויה להתחפף כמו סדום,⁽²⁾ אלא שהקדוש-ברוך-הוא הקדים תשובה⁴⁴ וממתין דור אחר דור.

ב. אלא שהקב"ה הקדים תשובה וממתין וכו'. בתפילת "אבינו מלכנו" אנו אומרים: "אבינו מלכנו חטאנו לפניך, אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה". ביאר בעל שו"ת "הוודה יעלה" (חידושי מהרי"א - עמוד ס'), על פי מה

שאמרו חז"ל "מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול, רב שמחל על כבודו - כבודו מחול", וטעם הדבר נתבאר בגמרא (כתובות טז). שכיוון שכבודו של התלמיד חכם בא לו מעצמו, על ידי יגיעתו בתורה, על כן יכול הוא למחול על כבודו, אבל מלך, שלא מעצמו בא לו כבודו, אלא העם בחרו אותו

ביאורים

מחטאן], היה ראוי שהחוטא יענש מיד תכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף, כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל. כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עות והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות?" (מסילת ישרים' סוף פ"ד). ובירושלמי (מכות ב): "שאלו לחכמה, חוטא - מהו עונשו? אמרה להם, חטאים תרדוף רעה. שאלו לנבואה, חוטא - מהו עונשו? אמרה להם, הנפש החוטאת היא תמות. שאלו להקב"ה, חוטא - מהו עונשו? אמר להם, יעשה תשובה ויתכפר לו".⁴³ וגם הארץ היתה ראויה להתחפף. כי עקב חטאי האדם נטמאת הארץ ככתוב (במדבר לה, לד) "ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה...". ועוד, שהארץ נבראה לצורך האדם ואם הוא כלה אין צורך בה.⁴⁴ וממתין. מלהעניש את החוטא מיד. וכן אמרו חז"ל (ירושלמי תענית ב, א): "מאריך אפיה וגבי דיליה" כלומר, ה' מאריך אפו ונותן ארכה לחוטאים, אך אם לא ישובו הוא גובה את שלו, כלומר, מעניש כפי המגיע לחוטא.

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

וכיון שהקדים תורה ותשובה, הצריך להקדים כמו-כן גן-עדן וגינהם וכפא-הקבור, שהם מקומות לשלם לאיש כמעשיו. וכיון שהקדים כל אלו, הצריך להקדים⁴⁵ בית המקדש ושמו של משיח, כי בימים ההמה תמלא הארץ ידעה,⁴⁶ ולא יהיה יצר הרע בבני-אדם,⁽²⁾ וכלם, גדולים וקטנים יודעים ה' ותעלה ידיעה גדולה, ואז ידעו שעקר בריאת העולם בשביל

למלך עליהם, כמאמר הכתוב "שום תשים עליך מלך", משום כך הוא אינו יכול למחול על כבודו.

לפי טעם זה תתיישב הקושיא, איך אנו מבקשים מהקב"ה שימחול לנו על עוונותינו, והרי הקב"ה הוא מלך על כל הארץ ואין כבודו מחול? כי אין כבודו מחול רק אם העם הוא שעשה אותו למלך, אבל הקב"ה מעצמו הוא מלך עלינו ולא מכח המלכתנו, ולכן אנו יכולים לבקש

שימחל לנו על עוונותינו!

זו כוונת הסמיכות בתפילה: "אבינו מלכנו חטאנו לפניך", ואנו מבקשים שתמחל לנו, ואם ישאל השואל: הלא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול? על כך אנו משיבים: "אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה", כלומר: לא מאיתנו באה מלכותך, כי אין לנו מלך אחר מלבדך, ואתה מעצמך מולך עלינו, ואם כן יכול אתה למחול לנו!

ג. וכולם גדולים וקטנים יודעים השם יתעלה ידיעה גדולה. שאלו את הגר"ז מבריסק זצ"ל, כיצד נקיים את מצות האמונה כשיבוא המשיח, והרי הכל יהיה ברור - "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"

ביאורים

⁴⁵. בית המקדש. השלישי. ⁴⁶. דעה. לדעת את ה' (רש"י ישעיה יא, ט). ⁴⁷. ולא יהיה יצר הרע בבני-אדם. לעתיד לבוא יבטל הקב"ה את היצר הרע

עבודת הבורא יתעלה. לכן הקדים אלו השבעה לעולם.⁴⁸ ועלו מושעים בהר ציון" (עובדיה א, כא). וזהו: "ובא לציון גואל, ולשבי פשע ביעקב" (ישעיה נט, כ). אמין וכן יהי רצון.

(ישעיה יא, ט)? ואמר הרב זצ"ל, שתמיד יהיה עדיין מקום לאמונה. מה שרואים בחוש זה לא אמונה. ששתים ועוד שתיים הן ארבע - זו אינה אמונה, זו ידיעה. גם שיש בורא לעולם זו לא אמונה - זו ידיעה. "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה" (ישעיה מ, כו). המצוה של אמונה היא להאמין ש"לגדולתו אין חקר", מה שאין הלב יכול להבין - זו אמונה! וגם בימות המשיח, כשידיעת ה' תמלא את הארץ, מכל מקום, לעולם נצטרך להאמין במה שלמעלה מהתפיסה. "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות" (תהלים צב, ג), אמונה שייכת ל"לילה", לחשכה שבה לא רואים (שיחות הגרש"פ זצ"ל ימים נוראים עמ' תכ).

ביאורים

(סוכה נב), הדבר מרומז ביחזקאל (יא, ט): "והסירותי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר וגו'". במסכת שבת (קנא:) נאמר על הכתוב (בקהלת יב, א): "והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ" - אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. וכתב ה'חפץ חיים' ('חומת הדת' סוף פ"ז) שזה הולך על כל המצוות שבימות המשיח תתבטל הבחירה בטוב ורע, כי יתבטל היצר הרע. וביאור הענין כתב המהר"ל, כי בימות המשיח האדם יגיע לתיקונו השלם, עד שלא שייך שיתעלה עוד או שירד ממדרגתו, ממילא במצב כזה אין מקום ליצר הרע. והרמב"ן (דברים ל, ו) ביאר הטעם שנקראו ימות המשיח 'שאין בהם חפץ', שלא יהיה אז באדם חפץ ורצון עצמי, אלא מטבעו יעשה את מה שראוי לעשות, ולכן אין בהם זכות וחובה לפי שהזכות והחובה הם רק כשיש לאדם רצון וחפץ. ועלו מושיעים בהר ציון. בעת הגאולה יעלו ראשי עם ישראל ושריו לירושלים.

ד. זהו האדם שיש בו מדת העצלות. כתב **עבוד** שבעה דברים יקדים האדם לשוב⁴⁹ בבחירותיו כשהוא בגדל כחו: האחד - כי עבודת התורה והיראה וכל המעלות שהאדם חייב המה רבים מאוד מאוד, ועל זה נאמר: "ארצה מארץ מדה, ורחקה מני ים" (איוב יא, ט). והיום קצר (אבות ב, טו),⁵¹ כי העולם הזה יום קצר מאוד, "כצל ימינו על הארץ" (דה"א כט, טו), ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (בראשית רבה צו, ב): "לא כצל כותל ולא כצל אילן,"⁵⁴ אלא כצל עוף הפורח באויר. והפועלים עצלים - (ה) זהו האדם שיש בו מדת העצלות. ועתה

ביאורים

49. בבחירותיו כשהוא בגדל כחו. במסכת עבודה-זרה (יט.) דורשת הגמרא את הפסוק (תהלים א, א): "אשרי איש ירא את ה'", 'אשרי איש' ולא אשרי אשה? אמר רב עמרם אמר רב: אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש. פירש רש"י: כשהוא בחור בכוחו, כלומר, ממחר להכיר בוראו קודם ימי הזקנה. 50. ארוכה וגו'. מדתה של התורה ארוכה יותר מהארץ ורחבה יותר מהים. 51. כי העולם הזה יום (בב"א: זמן) קצר מאוד. כל חיי האדם בעולם הזה משולים הם ליום קצר אחד ('עלי אורח'). 52. כצל. הפונה בכל עת בנטיית השמש כן ימינו על הארץ בכל עת פונים ועוברים. 53. לא כצל כותל ולא כצל אילן. שעל כל פנים צילם עומד ומתעכב במקום אחד זמן מה, ואינו עובר במהירות רבה. 54. אלא כצל עוף הפורח באויר. שהצל אשר תחתיו נע במהירות מעוף העוף עצמו, כן ימינו על הארץ, עוברים ביעף. וברבינו יונה כתב: "רצונם לומר, כי חייב האדם להמשיך העולם הזה בלבבו כצל עוף הפורח וברגע קטן עובר" ('שערי תשובה' ב, יט). 55. שיש בו מדת

אֲרָחוֹת

שְׁעַר הַתְּשׁוּבָה

צְדִיקִים

עֵינִינִים

אֲרָחוֹת

שְׁעַר הַתְּשׁוּבָה

צְדִיקִים

הַתְּבוֹנֵן, אָדָם שֶׁמְחִיב לִילֵךְ מִהֶלֶךְ יוֹם עֶשֶׂר פְּרָסָאוֹת וְיוֹתֵר, וְהִדְרֵךְ מָלֵא מִכְשׁוּלִים⁵⁶ מִטֵּיט וּמִבְּנִים, וַיֵּשׁ⁵⁷ לְסִטִּים וְרוֹצְחִים⁵⁸ בָּאוֹתָיו הִדְרֵךְ, וְהוּא צָרִיךְ לָלֶכֶת⁵⁹ עַל-כָּל-פָּנִים, כִּי כֵן צָוָה לּוֹ הַמֶּלֶךְ, וְלֹא יוּכַל לְדַחְחוֹתוֹ - כִּמְהָ צָרִיךְ הָאָדָם לְהַקְדִּים בְּבִקְרָה וְלַחְגֹּר מִתְּנִיז בְּזִרְיוֹת וּלְלָכֶת בְּמַהֲרִירוֹת. לָכֵן יֵשׁ לְהַשְׁכִּים וְלְהַקְדִּים לְעִבּוּדַת הַבּוֹרָא

(בִּהְתַּאֵם לַחֲלוּקָה הַמְּקוּבַּלֶּת עַל הַקְּדֻמוּנִים) מֵאַרְבַּעַת יְסוּדוֹת: עֶפֶר, מִים, רוּחַ (אוֹיֵר) וְאֵשׁ. הַמְּרַכֵּיב הָעֶפְרִי שֶׁבְּחוֹמֵר-הָאָדָם ("עֶפְרִיֹת הַחוֹמְרִיּוֹת") הוּא "גָּס" - כְּלוֹמֵר כְּבֵד, עֲבָה וּמְגוּשָׁם, וְהוּא הַגּוֹרֵם - בְּהִיּוֹתוֹ חֶלֶק חָשׁוּב בַּהֲרֵכֵב חוֹמֵר-הָאָדָם - לְכַבִּידוֹתוֹ הַטְּבַעִי, הַמִּתְבַּטָּאת בְּרַפְיוֹן וּבִאֵי-נִטְיָה לְשִׁנּוּי וּלְתַנּוּעָה, דִּהְיִינוּ לְעִצְלוֹת הַמוֹנְעַת נְקִיטַת-יִזְמוּמָה ('שְׁמַחַת מִרְדָּכִי').

בִּיאורִים

הַעֲצָלוֹת. מִדַּת הָעֲצָלוֹת מוֹטְבַּעַת בְּאָדָם מֵעֵצֶם חֲמִירוֹתוֹ וְאִין אָדָם נִיצוֹל מִמֶּנּוּ, וְאִפְּלוּ הַחֲכָמִים הַזִּרְיוֹנִים מֵתַעֲצָלִים וּמִתְרַשְׁלִים, אֲלֵא שִׁישׁ מִרְבָּה וִישׁ מִמַּעִיט (רַבִּינוּ יוֹנָה, אֲבוֹת ב, טו). 56. מִטֵּיט וּמִבְּנִים. שְׂרָגְלִי שׁוֹקְעוֹת בְּבוֹץ הַטִּיט, וְצָרִיךְ לְדִרוֹךְ עַל בְּלִיטַת הָאֲבָנִים. 57. לְסִטִּים. הַשּׁוֹדְדִים וְגוֹזְלִים אֶת הַבְּרִיּוֹת, 58. בָּאוֹתָיו הַדֶּרֶךְ. אֲשֶׁר בְּנוֹסֵף לְקוּשֵׁי מִהֶלֶךְ הַדֶּרֶךְ מִהַטִּיט וְהָאֲבָנִים אֲשֶׁר שָׁם, עוֹד עָלָיו לְהוֹרֵה וּלְהַמְלִיט בַּחֲכָמָה וּבְזִרְיוֹת מִהַלִּיסְטִים וְהַרוֹצְחִים הָאוֹרְבִים לוֹ. 59. עַל כָּל פָּנִים. בְּכָל מִקְרָה הוּא חַיִּיב לִלְכֹת.

וְתַעֲלֶה. וְאִפְּלוּ בְּשִׁיעֲשֵׁה⁶⁰ כָּל יְכָלָתוֹ, וַיִּשִּׁיג רַק מַעֲט מִן הַמַּעֲלּוֹת. כִּמּוֹ שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אֲבוֹת דֶּר"נ טז, ד) עַל מֶה שֶׁכָּתוּב: "כִּי הוּא יָדַע יִצְרָנוּ" (תְּהִלִּים קג, יד): מִשָּׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנִּתֵּן שָׂדֶה לְעַבְדּוֹ, וְאָמַר לָהֶם לְעַבְדָּה וּלְשִׁמְרָה⁶² וּלְהִבְיָא מִמֶּנָּה שְׁלִשִּׁים כּוֹר בְּכָל שָׁנָה. וְהֵם טָרְחוּ כֶּה וְעָבְדוּ אוֹתָהּ חִטִּיב, וְהִבְיָאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ חֲמִשָּׁה כּוֹרִין. אָמַר לָהֶם: מֶה זֹאת עֲשִׂיתֶם? אָמְרוּ לוֹ: אֲדוֹנֵנוּ הַמֶּלֶךְ, הַשָּׂדֶה שֶׁנִּתֵּן לָנוּ הִיא⁶⁴ זִיבּוֹרִית, וְאֲנַחְנוּ בְּכָל כַּחֲנוּ עַבְדֵּנוּהָ, וְלֹא עֲשִׂתָהּ יוֹתֵר מִזֶּה הַשְּׁעוֹר.

כִּךְ הָאָדָם, אִפְּלוּ⁶⁵ בְּשִׁיעֲבַד בְּכָל כַּחוֹ - עִבּוּדָתוֹ קִטְנָה. וְאֵם יֹאמֶר: ⁶⁷אֲמַתִּין עַד שֶׁאֲהִיָּה פָּנִי וְעַד שֶׁאֲרִיֹת דִּי סְפוּקִי - הִנֵּה טָרְדוֹת הָעוֹלָם⁶⁸ אֵינֶן פּוֹסְקוֹת, וְכַדְבָּרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכָרֵנוּם לְבִרְכָּה: "וְאֵל תֹּאמַר⁶⁹ לְכַשְׁאֲפָנָה

בִּיאורִים

60. כָּל יְכָלָתוֹ. גַּם אִם יַעֲמוּל בְּכָל כּוֹחוֹ. 61. כִּי הוּא יָדַע יִצְרָנוּ. הַקֶּב"ה מְכִיר אֶת יִצְרָנוּ הֵרַע מִמִּסְתֵּינוּ לַחֲטוֹא וּלְהִתְרַשֵּׁל בְּעִבּוּדַת ה'. 62. וְלִהְיָא מִמֶּנָּה שְׁלִשִּׁים כּוֹר. לְהוֹצִיא מִן הַשָּׂדֶה תְּבוּאָה בְּכִמּוֹת שֶׁל שְׁלוּשִׁים כּוֹר. 63. עֲשִׂיתֶם. שֶׁבִּבְּאֵתֶם כָּל כֶּךָ מַעֲט. 64. זִיבּוֹרִית. קִרְקַע גְּרוּעָה בְּיוֹתֵר. 65. כִּשִּׁיעֲבוֹד. אֶת ה'. 66. עִבּוּדוֹתֵינוּ קִטְנָה. יִסְפִּיק רַק מַעֲט בִּיחֹס לְמֶה שֶׁמְחַוִּיב הוּא לְהַקְב"ה. 67. אֲמַתִּין. מִלְּעִבּוֹד אֶת ה'. 68. אֵינֶן פּוֹסְקוֹת. וְאֵם-כֵּן לְעוֹלָם לֹא יִהְיֶה פָּנִי לְתוֹרָה וּלְמִצְוֹת וּלְעִבּוּדַת ה'. 69. לְכַשְׁאֲפָנָה.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

⁷⁰אִשְׁנָה, ⁷¹שָׁמָּה לֹא תִפְנֶה" (אבות פ"ב מ"ד).

הַשְׁנִי - אִם יֵאָחַר תְּשׁוּבָתוֹ עַד שִׁכְנִים וַיֵּאֲסֹף הוֹן, ⁷²אִז יִחְמוֹד וַיִּכְסֹּף יוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָּה (קהלת רבה א, יג): אֵין אָדָם יוֹצֵא מִזֶּה הָעוֹלָם וְחֹצֵי תְּאֻתּוֹ בִּידּוֹ, ⁷³יֵשׁ בִּידּוֹ מִנֶּה - מִתְּאֵנָה ⁷⁴לְעִשׂוֹת מַאֲתִים, הַשִּׁינָה יְדּוֹ לְמַאֲתִים - ^(ה)מִתְּאֵנָה לְעִשׂוֹת אַרְבַּע מֵאוֹת. וְכֵן אָמַר הַבְּתוּב: "אֵהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׁפַע כֶּסֶף" (קהלת ה, ט).

ה. מתאנה לעשות ארבע מאות. קדמונינו המשילו את העולם הזה, לשותה מים מלוחים, שקודם ששותה אותם ידמה לו שמרווה את צמאונו, ואחר ששותה נהיה צמא יותר מחמת המליחות. כך כל תענוגות העולם כשאדם מתענג מהם, נדמה לו שמרווה צמאון תאוותו, אך להיפך זה גורם לו להתאוות ולרצות יותר, ואז אין נפשו שמחה ושלוה במה שיש לו, אלא מצטערת, כי הוא רוצה עוד ועוד ואין לו. (מבחר הפנינים, הובא באגרת הגר"א).

הַשְׁלִישִׁי - הַזְּמַן מִתְּמַעַט וְהַמְּלָאכָה ⁷⁵מְרַבָּה, מְלָאכָת

ביאורים

כשאתפנה מעסקי וטרדותי. ⁷⁰ אשנה. אשב ואלמד תורה. ⁷¹ שמא לא תפנה. לעולם. ⁷² אז יחמוד ויכסוף יותר. לכנסו הון ולא יחזור בתשובה לעולם. ⁷³ יש בידו מנה. השיגה ידו מנה. ⁷⁴ לעשות. להשיג. ⁷⁵ מרובה.

ו. וכל העבירות הן בעיניו כהיתר. במסכת יומא (פז:) דורשת הגמרא את הפסוק (משלי כו, יא) "ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו" - "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה (-חזר וחטא באותה עבירה) הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך! אלא אימא נעשית לו כהיתר". כלומר, שעל ידי שחזר על אותה עבירה דומה בעיניו כאילו היא מותרת. ביאר המהרש"א, דהיינו

הַתּוֹרָה וְתַקּוּן הַנֶּפֶשׁ וְהַשְׁגוֹת הַמַּעֲלּוֹת כְּמוֹ הִירָאָה וְהַדְּבָקוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ הַיּוֹם קָצֵר וְהַמְּלָאכָה מְרַבָּה.

הַרְבִּיעִי - כְּשִׁיתְּאָחֵר לְתַקּוּן נִפְשׁוֹ, ⁷⁶אִז הַיֵּצֵר הַחֹלֵץ וּמִתְּגַבֵּר, ⁷⁷וּמִתְקַשֶּׁה הַלֵּב, ⁷⁸וְכִבְּרַת הַרְגֵּל בַּעֲבֻרָתוֹ, ^(ו)זָכַל הַעֲבֻרָת הֵן בְּעֵינָיו כְּהִתֵּר, וְלֹא יוֹכַל לְטַהֵר עַצְמוֹ.

ממש ככלב שב על קיאו שאין מאוס לו מה שכבר הקיא, כן מי שעבר ושנה שהותרה לו אין העבירה כבר מאוסה בעיניו. בספר 'המשלים' (לר"י גיקטיליא ז"ל, אות מה) ביאר ענין 'נעשית לו כהיתר': למה יצר הרע דומה בחוטא ושונה - לבעל הבית. פירוש, משכנס יצר הרע לחדרי הלב והשיא את האדם לעבור עבירה אחת והטעימו טעם חטא, חוזר ומשיאו לעבור העבירה פעם שניה, וכשחטא אדם פעם שניה אז נעשה

ביאורים

ועל האדם לנצל את כל הזמן שעומד לרשותו. ⁷⁶ אז היצר הולך ומתגבר. כלומר, ככל שאדם מתרגל יותר למלא את תאוותיו, כך הולך ומתגבר יצרו הרע, וממילא החוטא נקשר יותר לעבירה, ומתוך כך יקשה עליו מאד להפריד ממנה. ⁷⁷ ומתקשה הלב. ושוב אינו מרגיש צער או חרטה על עוונותיו. ⁷⁸ וכבר הורגל בעבירות. "ואמרו במוסרים: ההרגל על כל דבר

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

הַתְּמִיּוּנִי - מִי שְׁאִינוּ רוֹצֶה

לְהַקְדִּים לְשׁוּב, אוֹלִי

לֹא יֵאָרֶיךָ יָמִים ⁽¹⁾ וְיָמוֹת טָרָם יָשׁוּב,

עַל-כֵּן הִזְהִיר "בְּכָל עֵת יִהְיוּ

⁷⁹ בְּגִדֶיךָ לְבָנִים" (קהלת ט, ח).

הַנִּשְׁתִּי - בְּשִׁיתֶאֱחָר לְשׁוּב יִהְיוּ

עוֹנוֹתַי וְיִשְׁנִים,

⁸⁰ וְיִשְׁכַּח, וְלֹא יֵדָאג לְהֶם בְּאִשְׁרֵי

בְּתַחֲלָה.

יצר הרע בעל הבית, על פיו יצא ועל פיו יבא, ואז מתחזק היצר הרע בלבו ומושל בו כבעל הבית השליט ומושל בביתו, ואין מי שימחה בידו. ועל זה אמרו חז"ל "נעשית לו כהיתר".

ז. וימות טרם ישוב. במסכת אבות (ב, י) תנן, "רבי אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך". ובמסכת שבת (קנג.): "שאלו תלמידיו את רבי אליעזר, וכי אדם יודע

איזהו יום ימות? אמר להם: וכל שכן ישוב שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה [פירש רש"י: וכל שכן שמפני שאינו יודע איזה יום ימות שישוב בתשובה יום אחד לפי מיתתו נמצא כל ימיו בתשובה יהיו]. ואף שלמה אמר בחכמתו (קהלת ט, ח) 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר'. ה"בגד" הוא משל לנשמה. הפסוק מזהיר: ראה שבכל עת תשאר נשמתך טהורה ונקיה מחטא על ידי תשובה יומית תמידית. ושם בגמרא המשילו את הדבר לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן לבואו, אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחוץ וסך, וכן עת מחר, עד

ביאורים

שלטון" (שע"ת ב, ל). כלומר, והרי ההרגל שליט עליי, ואיך יוכל לשוב מחטאותיו. ⁷⁹ בגדיך לבנים. הבגד הנזכר כאן רומז לנשמה, והפסוק מזהיר שיקפיד האדם לשמור אותה נקיה מחטא. ⁸⁰ וישכח. את העבירות שעשה. ⁸¹ ולא ידאג להם כאשר בתחילה. כלומר, אף אם יזכור את עוונותיו שעשה

עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך (רש"י, קהלת, שם).

ח. כשהיה כחזק כוחו. במאירי (ע"ז יט). ביאר, כי התשובה המעולה ביותר היא בתקופת הבחורות, בעת שכוחותיו של אדם עדיין מוכנים לעבירה כמו שהיה

הַשְּׁבִיעִי - ⁸² בְּשִׁהּוּא בָּא בְּיָמִים

וְיִחַלֵּשׁ כַּח הַיָּצֵר, ⁸³ לֹא

יִקְבַּל שָׂכָר עַל הַתְּשׁוּבָה בְּאִלּוּ עֲשֵׂה

הַתְּשׁוּבָה בְּיָמֵי בַחְרוּתוֹ ^(ח) בְּשִׁהּוּא

בַּחֲזָק כַּחוֹ. וּבְעֶבֶר אֵלּוּ שְׂבָעָה

דְּבָרִים יִקְדִּים אָדָם אֶת עֲצָמוֹ לְתַקֵּן

נַפְשׁוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ עֲלִיּוֹן.

בשעה שעבר עליה בתחילה, ועתה הוא שוברם ומחלישם בהכנתו. בשנים מאוחרות יותר האדם נחלש ומאבד את החשק ואת הכח לחטוא. וז"ל הרמב"ם הל' תשובה ב, א: "איזו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשות ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלונו כח... ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה, מועלת היא לו ובעל תשובה הוא". ובמסכת יומא (פו): "היכי דמי בעל תשובה, אמר רב יהודה כגון שבאת לידו דבר עבירה (אותה העבירה שנכשל בה כבר. רש"י) פעם ראשונה ושנייה ופירש הימנה. מחוי (מראה) רב יהודה באותה אשה ובאותו פרק ובאותו מקום". "באותו פרק" - פירש הרמב"ם באותו זמן כשכחו עדיין בגופו, כלומר בזמן הבחורות.

ביאורים

וישוב, לא תהיה חרטה שלימה ועמוקה כמו שאם היה מתחרט מיד לאחר שחטא, והרי חרטה היא מעיקרי התשובה ונמצא שאין תשובתו שלמה. ⁸² כשהוא בא בימים. כלומר, על תשובה שאדם עושה בעת זקנותו, כשכבר נחלשו תאוותיו. ⁸³ לא יקבל שכר על התשובה וכו'. כלומר, אף שתשובתו מתקבלת מ"מ אין היא במעלה כמו שאם היה שב בצעירותו כשעדיין הוא בכוחו.

ואחר שיעלה בלב האדם לעשות תשובה, לא יוכל לעשות תשובה שלמה אם לא ישים על לבו שכעה דברים: הראשון - ⁸⁴שידע מעשיו ויכירם בלם, ⁸⁵אם אדם שלא הרגל לקיים המצוות מנעוריו ועשה כל ימיו עברות. ⁸⁶וכמה בני-אדם סבורים ⁸⁷שאין אדם נקרא בעל-תשובה אלא-אם-כן בא על אשת איש או על גויה, או ⁸⁸יוצא לתרבות רעה, וכיוצא באלו מעברות גדולות, אבל בשאר עברות אין יודעים ⁸⁹לשוב עליהם וזה אינו כן, ⁹⁰כי כל מה שהזהירו רבותינו עליו, ⁹¹הוא יותר חמור מדברי-תורה, ^(ב)כי כל העובר על דברי חכמים -

ביאורים

84. שידע מעשיו ויכירם כולם. [בכת": שידע השב את מעשיו ויזכרם כולם]. כלומר, שידע באופן ברור שאכן עשה את העבירה. 85. אם אדם... עבירות. בכת"י הגרסא: "כי אדם שלא הרגל לקיים המצוות מנעוריו, כל ימיו יעשה עבירות". כלומר, ולכן עליו לדעת את העבירות שעשה. 86. וכמה בני-אדם סבורים. כלומר, יש בני-אדם הסבורים כן בטעות. 87. שאין אדם נקרא בעל תשובה. שאין אדם צריך לעשות תשובה (כת"י). 88. יוצא לתרבות רעה. שפרק מעליו עול מלכות שמים. 89. לשוב עליהם. שיש לשוב עליהם (כת"י). 90. כי כל מה... מדברי תורה. בכת": וכל מה שהזהירו רבותינו עליהם, צריך לשוב; ויותר חמור דברי חכמים מדברי תורה. 91. הוא יותר חמור. מבחינה מסויימת, ראה עיונים.

על דברי חכמים חייב מיתה יותר מהעובר על מצות עשה או לא תעשה מן התורה?

וביאר, שהעובר על דברי חכמים עושה כן לא מחמת שיצרו תוקפו, אלא מחמת זלזול בדבריהם, שאינו מאמין בתקנותיהם, והוא כפורק עול חכמים מעליו, וכעין דין "זקן ממרא" שבתורה המתנגד לפסק בית הדין הגדול. ועוד ביאר, שמתוך שאין החטא חמור בעיניו, הוא רחוק מלחזור בתשובה וחוזר על חטאו פעמים רבות, וחטא קל הנשנה פעמים רבות, ענשו גדול מחטא חמור שנשלים בו פעם אחת בלבד.

וביערות דבש (ח"א דרוש ב) כתב שמושל אחד בוינא שאל אותו מדוע חמור דברי חכמים יותר מדברי תורה, וענה לו היערות דבש שהמושל עצמו יכריע בדבר ויראה שכן הוא, שהרי אתה מושל גדול וקרוב למלכות, ומה יהיה אם תגזור עלי לצאת מכאן, ואסר לבצאת, ודאי שתוכל להניחני במאסר, אך אם תקח חנית ותדקריני בו על שסירבתי לצאת מכאן, יהיה כעס מהמלך על שדקר והרג איש פלוני. ומצד שני, השומר בחוץ שתפקידו לשמור על המושל, אם יצוה עלי ללכת לדרכי ולא להכנס לבית המושל, ואסר לו ואכנס לבית המושל, ויהרג אותי בכלי משחיתו, לא יקרה לו און, ולהיפך יהללו אותו על ששמר משמרתו בנאמנות ומילא תפקידו כראוי, וסיבת הדבר, שהשומר לרוב שפלותו, אם לא תהיה לו אפשרות להרוג מי שנכנס בלי רשות, אם כן 'שוא שקד שומר', ויהפך ללעג וקלס בפני כולם, אבל המושל לרוב כבודו ומעלתו, גם בלי שיהרוג יכבדוהו ויפחדו ממנו, ואינו צריך להרוג. וכמו כן דברי חכמים שעשו משמרת לתורה הם כמו השומרים ששומרים את בית המושל, שכדי שלא ילעגו על דבריהם הוצרכו לחזיק יותר, לכן אמרו שמי שעובר על דבריהם חייב מיתה, אבל התורה עצמה לרוב מעלתה אינה צריכה את החזיק הזה.

ביאורים

92. חייב מיתה. בידי שמים, כפי שנאמר (קהלת יח): "ופורץ גדר ישכנו נחש" (רבינו יונה). ומפרש רש"י (בקהלת שם): "גדר - סייג של חכמים לעבור על דבריהם, ישכנו נחש - מיתה בידי שמים".

חכמים צריך לשוב. ועתה שמע בני, כי רב העולם אין
נזהרים⁹³ מדברים בטלים⁹⁴ ומלהסתכל בנשים⁹⁵ ומלדבר
עמהן שלא לצורך. גם לא נזהרים להתפלל⁹⁶ בכונה

ביאורים

93. מדברים בטלים. מלדבר דברים בטלים בזמנים שיכול היה לדבר בהם בדברי תורה. במסכת יומא (יט:) דורשת הגמרא את הפסוק "ודברת בם" (דברים ו, ז), בם (בדברי תורה) - יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים (כמו שיחת ילדים וקלות ראש. רש"י). ואמר רבא, השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר "ודברת בם", בם, ולא בדברים אחרים. רב אחא בר יעקב אמר, עובר בלאו, שנאמר (קהלת א, ח) "כל הדברים יגעים, לא יוכל איש לדבר" (כלומר, כל הדיבורים שהם יגעים לריק ובטלים, אין איש רשאי לדבר אותם). 94. ומלהסתכל בנשים. אסור להסתכל באשת איש, או בכל אשה שאסורה עליו באיסור לא תעשה מן התורה, בכוונה ליהנות ממנה (רמב"ם איסורי ביאה כא, ב, ג; טור ושו"ע אבה"ע בא, א). יש ראשונים הסוברים שהסתכלות בערוה [אשה שאסורה עליו באיסור שעונשו כרת, והן הנשים המפורסות בספר ויקרא יח, ו-כ] או באשה האסורה באיסור לא תעשה, היא איסור מן התורה, ונלמד מהכתוב (במדבר טו, ט): "ולא תתורו... ואחרי עיניכם" (רבינו יונה בשע"ת ג, סד; מ"ב עה, ז). אסור להסתכל אף בנשים פנויות משיגיעו לזמן ווסת, כי הן בכלל נדות, ונדה היא אחת מהערויות שבתורה (מ"ב שם). 95. ומלדבר עמהן שלא לצורך. במסכת אבות (א, ה): "ואל תרבה שיחה עם האשה; באשתו אמרו, קל וחומר באשת חבירו". ובמסכת נדרים (כ): "ואל תרבה שיחה עם האשה, שסופו לבוא לידי ניאוף". 96. ככוונה. לכוון בליבו פירוש המילים שמוציא בשפתיו [וכן לכוון שהינו עומד ומתפלל לפני ה'. בנוסף לזה, יש לכוון לשם מצות תפילה]. ובמסכת ברכות (לא): "המתפלל צריך שיכוון את לבו לשמים, שנאמר (תהלים י, ז) 'תכין לבם תקשיב אזנך'". ועיקר מעלת התפילה הוא הכוונה, שהרי תפילה למדים (תענית ב). מהנאמר (דברים יא, יג) "ולעבדו בכל לבבכם: איהו עבודה שהוא בלב - זו תפילה (שהיא צריכה כוונת הלב).

⁹⁷ ומלדבר⁹⁸ בבית הכנסת⁹⁹ ומשחוק ומקלות-ראש.
גם לא נזהרים בצדקה לתת¹⁰⁰ למי שהגון לה,
¹⁰¹ ולאמין חלב¹⁰² ולקפין חיד, ולדבר¹⁰³ דברים
קשים לעניים. גם לא נזהרים¹⁰⁴ משבועת הנם

ביאורים

97. ומלדבר בבית הכנסת. אפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה, שמחוק לביהכ"ס מותר - בבית הכנסת אסור (פמ"ג או"ח סי' קנ"א). 98. בבית הכנסת. יסוד האיסור הוא מדין "מורא מקדש" שנלמד מהפסוק (ויקרא יט, ל) "ומקדשי תיראו" (שהיא מוראו של השוכן בה עליו), הנדרש גם לגבי בתי כנסיות ובתי מדרשות, שנקראים (יחזקאל יא, טז) "מקדש מעט" (ראה מגילה כט.). 99. ומשחוק ומקלות ראש. שאסורים כמבואר במסכת אבות (ג, ז): "שחוק וקלות ראש, מרגילין את האדם לערוה". 100. למי שהגון לה. שאינו רמאי (פסקי ריא"ז ב"ב ט:), או רשע (ספר חסידים, סא). 101. ולאמין חלב. ועובר על "לא תאמץ את לבבך" (דברים טו, ז), ופירש רש"י (שם), שפסוק זה נאמר כנגד אדם שמסתפק ומתקשה להכריע במחשבת לבו אם לתת צדקה או לא לתת. 102. ולקפין חיד. ועובר על "לא תקפוץ את ירך" (דברים שם), ופירש רש"י (שם), שפסוק זה נאמר כנגד אדם שלאחר שכבר פשט את ידו ליתן צדקה - מתגבר עליו יצרו וחורו וקופצה (סוגר אותה). 103. דברים קשים לעניים. אסור לגעור בעני או להגביה הקול עליו בזעקה, מפני שלבו נשבר ונדכה והרי הוא אומר (תהלים נא, יט) "לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה", ואומר (ישעיהו נז, טו) להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים". ואוי למי שהכלים את העני או לו, אלא יהיה לו כאב בין ברחמים בין בדברים, שנאמר (איוב כט, טז) "אב אנכי לאביונים" (רמב"ם הל' מתנות עניים י, ה). 104. משבועת הנם. כגון הנשבע בשם ה' לשנות את הידוע - שהוא אומר על עמוד של אבן (הניכר וידוע לכל ממה הוא עשוי) שהוא של זהב, (שאע"פ ששבועתו שקר, מ"מ כיון שלא הועילה שבועתו לרמות את דעת הבריות, הרי היא קרויה 'שבועת שוא'). וה"ה אם נשבע בשם ה' לקיים את הידוע, כגון שאומר על עמוד של עץ שהוא עץ, ועל של אבן שהוא אבן,

ארחות

שער התשובה

צדיקים

¹⁰⁵ וְלִקְלָל חֲבֵרוֹ אוֹ עֲצָמוֹ בְּשֵׁם, ¹⁰⁶ וְהִזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבִטְלָה אוֹ ¹⁰⁷ בְּמָקוֹם שֶׁאִינוֹ מְהוּר אוֹ בִּידֵים שֶׁאִינָן נְקִיּוֹת, וּבִטּוֹל תִּלְמוּד-תּוֹרָה ¹⁰⁸ כְּנֶגֶד כָּלֶם. גַּם לֹא נִזְהָרִים מִקִּנְיָא וּשְׁנָאָה וְלִשּׁוֹן הָרָע וְנִגְאוֹה וְכַעַס וּמִכָּל הַמַּדּוּת הָאֲמּוּרוֹת בִּסְפָר הַזֶּה. גַּם לֹא נִזְהָרִים בְּעִנְיֵי קִיּוֹם הַמִּצְוֹת הַתְּלוּיִים בְּמַעֲשֵׂה, כְּגוֹן ¹⁰⁹ נְטִילַת יָדַיִם, ¹¹⁰ וּמַעֲנִי נִזְיָקִין

ביאורים

(אף ששבועתו אמת, מ"מ הואיל ואין בה שום טעם ותועלת, הרי זה בכלל 'שבועת שוא', שהוא פוגם בכבוד המקום ע"י שמשתמש בשם קדשו לחנם ולהבל). ולמדים זאת מהנאמר (שמות כ, ז): "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא". ¹⁰⁵ ולקלל חבירו או עצמו בשם. ועובר על לאו "ונשיא בעמך לא תאור" (שמות כב, כז), הוסיף הכתוב 'בעמך' שלא תאמר דווקא נשיא, אלא כל אדם בעמך לא תאור [ונקט 'נשיא' לפי שדרך המקלל להתרעם על החשובים בעם כגון בדיינים ולקללם (באמ"ח)] (רש"י, ויקרא יט, יד). ¹⁰⁶ והזכרת שם שמים לבטלה. האיסור להזכיר שם שמים לבטלה נלמד מהפסוק (דברים י, כ): "את ה' אלהיך תירא" (ר"ן נדרים ז: מתמורה ג:). ¹⁰⁷ במקום שאינו טהור. "כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך... והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" (דברים כג, טו). מכאן למדו שבכל עת שה' אלקינו מתהלך עמנו, דהיינו כשאנו עוסקים בדברי קדושה, צריך המקום להיות קדוש שלא תהא בו צואה מגולה, וכן שלא תהא ערות אדם מגולה לעין (עיי' מ"ב ס"י עה ס"ק ט). ¹⁰⁸ כנגד כולם. "כשם ששכר תלמוד תורה גדול מכל המצוות, כך עונש המבטלה גדול מכל העבירות" (ספרי פרשת עקב). ¹⁰⁹ נטילת ידים. לתפילה או לטעודה, ולדברים הצריכים נטילה במים המבוארים בשו"ע או"ח ס"י ד' סעיף י"ח. ¹¹⁰ ומעניי נזיקין בין אדם לחבירו. שלא נזהרים מלהזיק זה לזה, ואם הזיקו לא משלמים על-פי הדין. וגם לא נזהרים משאר עבירות שבין אדם לחבירו כגון הלבנת פנים ואונאת דברים וכדומה (עלי אורח).

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

י. אין זה דבר רע כל כך. ידוע כי כל עברה שאדם עושה, גורמת לחורבן ופוגמת בעולמות העליונים. אך כמובן יש הבדל מיהו החוטא; יהודי יכול לפגום גבוה יותר י. אין זה דבר רע כל כך. ידוע כי כל עברה שאדם עושה, גורמת לחורבן ופוגמת בעולמות העליונים. אך כמובן יש הבדל מיהו החוטא; יהודי יכול לפגום גבוה יותר

בין אדם לחבירו, ¹¹¹ ומקוים שבת כדין. ורבים נכשלים בזה, כי דבר פשוט הוא מאד - מי שאינו בקי במצוות נכשל בהרבה מקומות. ובהנה עושה אדם עבירות כל ימיו ולא מרגיש. לכן צריך זה השב לידע העבירות שעשה. ואיך יכול האדם לדעת? ילמד המצוות, ויבין בכל מצוה ומצוה מה חסר ממנה שלא קיים ובמה עבר. ואם לא ידע במה עבר - איך יתחרט? אלא-אם-כן [ילמד המצוות, ואז] ידע העברה שיתחרט עליה, כמו שאמר הכתוב: "כי פשעי אני אדע, וחטאתי נגדי תמיד" (תהלים נא, ה).

ביאורים

¹¹¹. ומקוים שבת כדין. משמירת שבת כהלכתה. ¹¹². לא יתחרט עליהם. פרטה גמורה.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

כָּל-כֶּדֶד! מִי שֶׁחֹשֵׁב כֶּדֶד לֹא יִתְחַרֵּט
וְלֹא יָשׁוּב בְּלֵב שָׁלֵם, אֲלֵא צָרִיד
לְחֹשֵׁב: אֵין שׁוֹם דְּבַר רַע בְּכָל
הָעוֹלָם כְּמוֹ מִי¹¹³ שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ עַל

מהגוי, וככל שהאדם מצוי בדרגה רוחנית גבוהה יותר, הנזקים שהוא מחולל נוראים יותר, ומגיעים לשורש העולמות העליונים. כתוב במפרשים כי

כאשר אדם הראשון, יציר כפיו של הקב"ה, נכשל בחטא ואכל מעץ הדעת, פגם בזה בשתי אותיות מהתורה הקדושה: את האות דל"ת שבפסוק "ה' אחד" (דברים ו, ד) הוא החליף באות רי"ש, ואת האות רי"ש שבפסוק "לא תשתחוה לאל אחר" (שמות לד, יד) הוא החליף באות דל"ת. עונשו של אדם הראשון היה לעבוד את האדמה בזעת אפיו, וקוץ ודדר תצמיח לך" (בראשית ג, יח). היה בזה מדה כנגד מדה: הוא פגם באותיות ד' ור', ועל כן האדמה החלה להצמיח לו "דדרר".

לאחר חטא אדם הראשון נתערב הרע בבריאה, והביטוי הגדול ביותר לרוע זה של החטא והכפירה הוא עמלק. שכן, "אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה' בעמלק" (רש"י ישעיה יב, ב). רק כאשר יבוא המשיח ויתקן חטאו של אדם הראשון, אז ימחה שמו של עמלק באופן סופי. על פי זה מבאר ה"בן איש חי" את הנאמר בפסוק "מלחמה לה' בעמלק מדר דר" (שמות יז, טז), כי בכל הדורות שיבואו עד ביאת משיח עדיין יש פגם באותיות ד' ור'. ומוסיף ה"בן איש חי", כי מכיון שזרעו של אדם הראשון הוא זה שצריך לתקן את חטאו, אומרת התורה (דברים לב, ז): "זכור ימות עולם, בינו שנות דר ודר".

על פי הדברים הללו, מובן היטב לשון הפסוק (תהלים קמו, י): "ימלך ה' לעולם אלקיך ציון לדר ודר הללוי-ה". כאשר אנו מזכירים את מלכות ה' שתעמוד לעולם, הרי זה בשם הויה המלא - "ימלך ה' לעולם", אך "לדר ודר" - במהלך הדורות בהן עדיין עמלק קיים - אין השם שלם, ועל כן "הללו ה'- בלבד".

ביאורים

113. שאינו חושש. מלעבור.

יא. אחר שיבורר אצלו העונש, אז ישוב המסילת ויתחרט.

ישרים (פ"ד) כתב, כי ההתבוננות על חומת העבודה בעבודת ה' אשר חייב בה האדם ועומק הדין עליה (הדקדוק הרב בשכר ובעונש), מביאה את האדם אל הזהירות בעבודת ה'. וישנם שלשה אופנים לעורר את האדם על כך - בהתאם לדרגתו.

ובדרגה השלישית כתב בזה"ל: "אך ההערה לכל ההמון, הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להזדעזע ולהתחרט

מִצּוֹת הַמִּלֶּךְ הַמְרוֹמָם, קַל-וְחֶמֶר
מִמֶּלֶךְ בָּשָׂר-וָדָם: הַעוֹבֵר עַל צוּרֵי,
¹¹⁴כְּמָה הוּא דְּבַר רַע.

הַשְׁלִישִׁי - צָרִיד הַחוּטָא לִידַע
וְלְהֶאֱמִין מַעֲמָק הַלֵּב,

¹¹⁵שִׁישׁ לוֹ גָּמוּל וְעֵנֶשׁ¹¹⁶ בְּדִינִים
קָשִׁים עַל הַעֲבֻרוֹת שֶׁעָשָׂה, וְאֵם לֹא
יֵדַע זֶה - ¹¹⁷לֹא יַחֹשׁ לְשׁוֹב. אֲבָל
(א) אַחֵר¹¹⁸ שֶׁיִּבְרַר אֲצִלּוֹ הָעֵנֶשׁ, אִזּוֹ
יָשׁוּב וְיִתְחַרֵּט, וַיִּבְקֵשׁ מֵאֵת הָאֵל
הַמְּהֻלָּל מְחִילָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר:
"¹¹⁹סֶמֶר מִפְּחֻדֶּךָ בְּשָׂרִי, וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ
יֵרֵאתִי" (תהלים קיט, קב).

תמיד, כי מי יעמוד ביום-הדין ומי יצדק לפני בוראו, כאשר השקפתו

ביאורים

114. כמה הוא דבר רע. קל וחומר העובר על מצות השם יתברך. 115.
שיש לו. שמגיע לו. 116. בדינים קשים. בעונשים חמורים ויסורים נוראים.
117. לא יחוש לשוב. אין מה שיזרז אותו להתחרט על מה שעשה.
118. שיבורר אצלו העונש. שיהיה ברור לו שצפוי לו עונש על מה שחטא.
119. סמר מפחדך בשרי. ניצבו כמסמרים שערות בשרי מגודל פחדי ממך,

הַרְבִּיעִי - צָרִיךְ שִׁידֵעַ הַחוּטָא,

שָׁפֵל עֲבֻרָתָיו שֶׁעָבַר

כָּל יָמָיו, עֲבֻרֹת גְּדוּלוֹת וְקִטְמֹנוֹת,

וְכָל הַמַּחֲשָׁבוֹת הָרָעוֹת וְדַכְרִים בְּטָלִים, וְכָל עֲנִינָיו מִקְטָן

וְעַד גְּדוֹל, הַכָּל כְּתוּבִים בְּסֵפֶר, וְאֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי הַשֵּׁם

יִתְעַלָּה, דְּכָתִיב: ¹²⁰"הָלֹא הוּא בָּמֶם עֹמֵד, חֲתוּם

בְּאֻצְרֹתָיו" (דברים לב, לד), וְאָמַר: ¹²¹"כִּיד כָּל אָדָם

יִחְתָּמוֹ" (איוב לו, ז); כִּי אִם יִחְשַׁב שֵׁשׁ שִׁכְחָה

לְעוֹנוֹתָיו, לֹא יִתְחַרֵּט וְלֹא יִבְקֹשׁ מִמֶּנּוּ עֲלֵיהֶם

מִחִילָה. כִּי רַבִּים חוֹשְׁבִים, בְּשִׁבְלֵי שִׁחְקָדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא

¹²²מֵאַחֵר לִפְרַע הָעֲבֻרֹת, שִׁישְׁתַּכְּחוּ וְלֹא יָבוֹא

¹²³לְדוֹן עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: ¹²⁴"אֲשֶׁר אֵין נַעֲשֶׂה פִתְגָם

מִנְעִשָׁה הָרָעָה מִהֲרָה, ¹²⁵עַל-כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי-הָאָדָם

ביאורים

ומדינך שתעשה בי אני ירא. 120. הלא הוא כמוס עמדי. הלא כל מעשיהם גלויים לפני, וגנוזים ליום הדין באוצרותי (עפ"י תרגום אונקלוס). כלומר, כסבורים הם (ישראל) ששכחתי מעשיהם הרעים! כולם גנוזים ושמורים לפני, להפרע מהם בבוא הזמן (עפ"י רש"י שם). 121. כיד כל אדם יחתום. כשאדם חוטא לפניו יתברך, הקב"ה כותב את העבירות לפניו, וביום מותו של האדם הקב"ה מחתים אותו על רשימת העבירות שעבר (עפ"י רש"י). 122. מאחר לפרוע העבירות. דוחה את העונש עליהם. 123. לדון עליהם. לעולם. 124. אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה. מפני שלא בא העונש על החטא מיד (תרגום יונתן וספורנו). 125. על כן וגו'. לכן מעינים

בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע" (קהלת ח, יא).

הַחֲמִישִׁי - ¹²⁶שִׁידֵעַ בְּאֵמֶת שֶׁהַתְּשׁוּבָה הִיא רְפוּאָה

שְׁלָמָה לְעֲבֻרֹת, כִּי הַחֹלָה שְׁאִינוּ מֵאֲמִין

בְּרְפוּאָה שְׁעוֹשִׂים לוֹ שֶׁהִיא תִּרְפָּא אוֹתוֹ, ¹²⁷לֹא יַחֲוֹשׁ

לֵאכֹל הָרְפוּאָה אוֹ לְשִׁתּוֹת הַמִּשְׁקָה, אֲכָל בְּשָׂחָה יוֹדֵעַ

בּוֹדָאִי ¹²⁸תּוֹעֵלֶת חֶסֶם וְהַמִּשְׁקָה, אִי וְתֵאֵנוּה לְסַבֵּל מִרִירוֹת

הָרְפוּאָה; כִּךְ כְּשִׁידֵעַ ¹²⁹בּוֹדָאִי ¹³⁰תּוֹעֵלֶת הַתְּשׁוּבָה, אִי

יִתְאָנוּה לְהַגִּיעַ אֶל מַעֲלוֹת הַתְּשׁוּבָה.

הַשֵּׁשִׁי - צָרִיךְ לַחֲשֹׁב כָּלכּוּ הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה לוֹ הַבּוֹרָא

יִתְבָּרַךְ מַעֲוָדוֹ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְהָיָה לוֹ לְהוֹדוֹת

עֲבוֹר הַטּוֹבוֹת, ¹³¹וְזֶה לֹא עָשָׂה, אֲלֵא עָבַר מִצְוֹתָיו. וְיֵשׁ

ביאורים

בני האדם לעשות רע (שם). ועל כן הם סבורים אין דין, ומלא לבם בקרבם לעשות רע (רש"י). 126. שידע באמת. שיהיה משוכנע באמת. 127. לא יחוש לאכול הרפואה. כי לא ירצה לסבול מרירות הרפואה. 128. תועלת חסם והמשקה. שהם מביאים לו רפואה ודאית. 129. בודאי. בבירור. 130. תועלת התשובה. שהתשובה מועלת לתקן את שגיאותיו ולהשלים את מה שהחסיר מעבודת ה'. 131. וזה לא עשה, אלא עבר מצוותיו. כלומר, לא די שהיה כפוי טובה בכך שלא החזיר טובה תחת הטובות שקיבל, אלא החזיר רעה תחת טובה בכך שעבר על מצוותיו, ובכך הוסיף חטא על פשע.

ארחות שער התשובה צדיקים

עיונים

לו לְשִׁקֵּל¹³² עֵנֶשׁ הָעֵבֶרָה כְּנֶגֶד
חֲמִיתִיקוֹת, וְשִׁכַּר הַמִּצּוֹה כְּנֶגֶד
צַעֲרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה, כְּמוֹ שְׁאִמְרוּ
חֲכָמִים: ¹³⁴הָיָה מְחַשֵּׁב הַפֶּסֶד מִצּוֹה
כְּנֶגֶד שִׁכָּרָה, וְשִׁכַּר עֲבָרָה כְּנֶגֶד
הַפֶּסֶדָה (אבות ב, א).

הַשְּׁבִיעִי - צִרְיָה שִׁידַע לְהַתְחַזֵּק
מֵאֵד וְלִסְבֵּל¹³⁵ סִבֵּל
גְּדוֹל לְהַמְנִיעַ מִן הָרַע אֲשֶׁר הִרְגֵּל
בו, כִּי זֶה דִּבָּר פְּשׁוּט מְאֹד, עֲבָרָה
שֶׁהִרְגֵּל בָּהּ כָּל יָמָיו, שֶׁהִיא דוֹמָה לִּי
¹³⁶לְהִתָּר (יומא פו, ב), וְקִשְׁשָׁה לִּי מֵאֵד לְפָרֵשׁ מִמֶּנָּה.

ביאורים

132. עונש העברה כנגד חמיתיות. את העונש הצפוי לו בעולם-הזה ובעולם-הבא עבור עוונותיו, כנגד ההנאה שהיתה לו מהן. 133. ושכר המצוה כנגד צערה בעולם-הזה. את ההנאה שתהיה לו מהשכר שהוא יקבל בעולם-הזה ובעולם-הבא עבור המצוות שיעשה, כנגד הצער שיש לו מעשייתן (בסרחת הגוף או בהוצאת ממון). 134. הוי מחשב וכי'. וזה יביאך לרדוף אחר המצוות אף שיש בקיומם צער או הפסד, ולברוח מן העבירות אף שיש בהם רווח או הנאה. 135. סבל גדול להמנע מן הרע אשר הורגל בו. לסבול את הצער של עזיבת הרע שהוא מורגל בו. 136. להיתר. כלומר, מתוך שחזרו על העבירה ונתרגל בה דומה היא בעיניו כהיתר, שאינו עולה

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

וְעַל-כֵּן צִרְיָה אָדָם חֲזוֹק גְּדוֹל
וְגִדְרִים גְּדוֹלִים לְפָרֵשׁ מִמֶּנָּה שֶׁהִרְגֵּל,
וְצִרְיָה¹³⁷ הַסִּבֵּל גְּדוֹלָה כָּכָל לְבוֹ
וּכְכָל נִפְשׁוֹ לְהַמְנִיעַ מִמֶּנָּה. וְיִסִּיר
הַחֲרִיגֵל מִלְּבוֹ כְּאִלּוּ לֹא הִרְגֵּל,
וְיִרְגִּיל וְיִמְאֵס בְּלְבוֹ הָרָעוֹת, כְּמוֹ
שֶׁנֶּאֱמָר: ¹³⁸וְקִרְעוּ לְבַבְכֶּם וְאֵל
בְּגִדֵיכֶם" (יואל ב, ג). וְכִשְׁתַּחֲוִּיָּא
קוֹבֵעַ בְּלְבוֹ אֵלֵי הַשְּׁבָעָה עֲנִינִים, אִי
הוּא קָרוֹב לְדֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה.

שהאומות חזקתן שיוציאו מחשבתן הרעה אל הפועל, שהרי אינן מקיימות אפילו שבע מצוותיהן (ב"ק לח.). לפיכך נענשות אף על המחשבה [אך לא כפי שנענשות על המעשה (פרוש המשניות, אבות ד, ד)]. אבל ישראל, שחזקתם שלא יעברו העברה, אין למחשבה כח שיענשו בגינה. אבל בעבר ושנה נעשית לו כהיתר, ואין לו מעצור, וממילא יענש על המחשבה כנכרים. וכך פירש רבי אליהו לופיאן זצ"ל: אל תביאני "לידי עבירה", היינו לרשותה [כמו: "ויקח את כל ארצו מידו" (במדבר כא, כו), מרשותו], שלא אהיה ברשות העבירה.

ביאורים

על לבו כלל שעבירה היא (רש"י, ערכין ל:). 137. הסבמה גדולה וכי'. החלטה נחושה בלבו ובמצפונו לסור ממנה. 138. וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. הכניעו לבבכם לפני ה', ואל תסתפקו בקריעת בגדים חיצונית.

וְהִנֵּה

מדרגות רבות לתשובה, ולפי המדרגות יתקרב האדם אל השם יתעלה. ולעולם אין הנשמה מזהרה¹³⁹ בטהרה שלמה, שיהיו העוונות כלא היו, אלא אחר¹⁴⁰ שיטהר האדם את לבו; כמו¹⁴¹ בגד המטונף, אם יכבס אותו מעט,¹⁴² אז יעבר המטונף, אבל¹⁴³ רשם וכתם ישאר בו, אבל לפי¹⁴⁴ רב הכבוס יתלבן¹⁴⁵ לגמרי. וכן פתיב: "הרב כבסני מעוני"¹⁴⁶

ביאורים

139. יתקרב האדם אל השם יתעלה. כי על ידי החטא התרחק האדם מהש"ת, ועל ידי התשובה מתקרב האדם חזרה אל הש"ת, ובכל דרגה של חזרה בתשובה יש איזו שהיא התקרבות חזרה [ומצינו שאפילו ע"י הרהור תשובה יוצא האדם מגדר רשע לגדר צדיק, כמובא במסכת קידושין מט: גבי המקדש את האשה ומתנה עמה שהקידושין יחולו: 'על-מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור, מקודשת, שמא הרהר תשובה מדעתו']. אמנם כל זה לענין תועלת התשובה שיהיה פחות מרוחק מהבורא יתברך. אמנם לגבי שימחוק העברות כלא היו ותשוב הנשמה לטהרה כמו שניתנה לו ע"י הבורא בעת לידתו, לזאת צריך לקיים בעצמו את כל עשרים עיקרי התשובה וכמו שיתבאר ('עלי אורח'). 140. בטהרה שלמה. סילוק מוחלט של החטא וכל תוצאותיו, עד שלא נשאר שום רשע מוטומאת החטא. 141. שיטהר האדם את לבו. כי יסוד עיקרי התשובה הוא בטהרת הלב. 142. בגד המטונף. כלכלוך על פני הבגד מבחוץ, ובנוסף לכך חדר ונבלע הכלכלוך גם אל תוך הבגד. 143. אז יעבר המטונף. החיצוני הנמצא על פני הבגד מבחוץ. 144. רשם וכתם. הבלוע תוך הבגד עדיין ישאר. 145. רוב הכיבוס. שמרבה לכבס את הבגד פעמים רבות. 146. לגמרי. גם הכלכלוך הבלוע תוך הבגד - יתנקה. 147. הרב כבסני מעוני. תרבה מאד לנקותי מעווני שטינפתי נשמתי.

(תהלים נא, ד).¹⁴⁸ לכן תכבס לבך מן העוון, דכתיב: "כבסי מרעה לבך ורושלים" (ירמיה ד, יד). ועתה יש לי לכתב לך עשרים ענינים שהן מעקרי התשובה:

הראשון - יתפס במדת¹⁵⁰ החרטה,¹⁵¹ וישים אל לבו כי יש¹⁵² עונש גדול למי שעבר על מצות המלך הגדול, כמו שאמר הכתוב: "תנו לה"¹⁵⁴

ביאורים

148. לכן תכבס לבך מן העוון. "והוכבס הנפש מן העוון, כפי אשר תכבס את לבך" (שע"ת א, ט). כלומר, לפי הערך שתכבס את הלב כך במדה זו תכבס הנפש מן העוון. נמצא שעיקרי התשובה תכליתם לטהר את הלב. 149. כבסי מרעה וגו'. לפני שהאויב מגיע בסערה לארץ ישראל קורא ירמיהו לעם ישראל: חזרו בתשובה באמת והסירו את הרע גם מלבכם ולא רק כלפי חוץ. 150. יתפוס. יאחזו במדת החרטה ע"י שיתבונן 'כי רע ומר עזבו את השם' (לשון רבינו יונה בשע"ת א, י), כלומר, זה לבד שנתרחק מה' על ידי חטא - גם בלא העונש - הוא רע ומר, אחרי שעיקר תכלית האדם הוא להתקרב אליו, ומכיון שזה על ידי חטאו נתרחק ממנו, אם כן הלוא כל חייו וכל עמלו וכל עסקיו וכל עניניו להבל וריק ('פתח השער'). 151. החרטה. על מה שחטא בעבר. 152. וישים אל לבו. כי העיקר תלוי בהבנת הלב ואינו מספיק הבנת השכל. וכן כתוב בפרשת התשובה (דברים ל, א): והשבות אל לבבך, 'כי הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ונוהג בהם' (לשון המסילת ישרים' סוף פט"ז). ואם הלב מבין כי יש עונש גדול למי שעובר על מצות המלך הגדול וכו' אז ממילא בא לידי חרטה גמורה ולכל דרכי התשובה הגמורה ('פתח השער'). 153. עונש גדול. יסורים ועונשים קשים עד למאד. 154. תנו לה' אלהיכם כבוד. כבדו לה' והכניעו עצמכם לפניו ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו (מצוד"ד ורד"ק).

ארחות שער התשובה צדיקים עיונים ארחות שער התשובה צדיקים עיונים

אֱלֹהֵיכֶם כְּבוֹד¹⁵⁵ בְּטָרֵם יִחְשֶׁף וְגו'¹⁵⁶ וְכִשְׁאֲדָם יִחְשַׁב יָמִי (ירמיה יג, טז). חֲשֶׁף אֲשֶׁר יִגְעִיז לִמִּי שֶׁשֹּׁפֵעַ בְּאַלְהֵי יַעֲקֹב,¹⁵⁷ וַיִּירָא מָאֵד, וַיִּתְחַרֵּט עַל מַעֲשָׂיו, וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ: מֶה עָשִׂיתִי?¹⁵⁸ אֵיךְ לֹא הָיָה פֶּחַד אֱלֹהִים לִנְגַד עֵינַי!¹⁵⁹ (א) וַאֲיֵךְ לֹא יִגְדְּתִי מִתּוֹכָחֹת עַל עֲוֹנַי! וַאֲיֵךְ לֹא מִשְׁלָתִי עַל יַצְרִי אֲלֵא כַּמִּבְקֵשׁ שֶׁהִקְבֵּה יוֹתֵר לוֹ עַל הָעוֹנֵשׁ, וְלֹא שִׁימְחֹל לוֹ עֵצֶם הַחֲטָא, וְהָרִי אִמְרוּ חֲז"ל "כֹּל הַאֲוֹמֵר הִקְבֵּה וְתִתֵּן הוּא יוֹתֵר חַיִּיו". וְאִמְרוּ חֲז"ל שֶׁהִקְבֵּה מֵאֵיךְ אִפְּיָה וְגַבִּי דִּילִיָּה, וְעִיקֵר הִסּוּד שֶׁהַתְּשׁוּבָה מִתְקַבֵּל הִיא מִשׁוּם עִקְרֵת הָרָצוֹן מַעֲשִׂית הַחֲטָא. וְזֶה הֵשֵׁב מִיֵּרֶאֱת הָעוֹנֵשׁ גַּם עֲכָשִׁי אִינוֹ מִצְטַעֵר עַל הַחֲטָא, אֲלֵא מִהָעוֹנֵשׁ שִׁיבּוֹא לוֹ מִחֲמַתּוֹ, מִדּוּעַ אִ"כ תְּשׁוּבָתוֹ מִתְקַבֵּל?

וְתִירֵץ בִּ"בֶּרֶכַת פֶּרֶץ" (פֶּרֶשׁת בְּרֵאשִׁית), כִּי עִיקֵר שׁוֹרֵשׁ כֹּל חֲטָא וְאִשְׁמָה

ביאורים

155. בְּטָרֵם יִחְשֶׁף וְגו'. עַד לֹא יִחְשֶׁף עֲלֵיכֶם הַשֶּׁמֶשׁ, כְּלוֹמֵר, שִׁדְמָה לָכֶם הַיּוֹם כְּלִילָה מֵרֹב הַצָּרוֹת (שם). 156. וְכִשְׁאֲדָם יִחְשַׁב יָמִי חֲשֶׁף. כֹּאשֶׁר יִתְבּוֹנֵן הָאָדָם וַיִּבִּין אֶת מַשְׁמַעוֹתָם שֶׁל הַיָּמִים הַקָּשִׁים שֶׁתִּיִּידִים לְבֹא לִמִּי שְׁעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי ה'. 157. וַיִּירָא מָאֵד. אִזּוֹ יִירָא מָאֵד (כֶּת"י). 158. אֵיךְ לֹא הָיָה פֶּחַד אֱלֹהִים לִנְגַד עֵינַי. וְהָרִי זֶה כֹּל הַתְּכַלִּית כִּנְאֻמֵּר בְּמַעֲמַד הַר סִינַי (שְׁמוֹת כ, יז) "וַיַּעֲבֹר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ", וְכֵן כְּתוּב (דְּבָרִים י, יב) "וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מֶה ה' אֱלֹקֶיךָ שׁוֹאֵל מַעֲמֶךָ כִּי אִם לִירְאָה אוֹתוֹ" וְגו'. 159. וַאֲיֵךְ לֹא יִגְדְּתִי מִתּוֹכָחֹת עַל עֲוֹנַי. אֵיךְ לֹא פִּחְדִּית - בְּשַׁעֲת עֲשִׂית הַחֲטָא - מִיִּסּוּרִים שִׁיבּוֹאוּ עָלֶיךָ עוֹנֵי. וְהָרִי יִרְאָת הָעוֹנֵשׁ הִיא הַדְּרָגָה

וְהַתְּרַחֲקוּתוֹ מִפֶּחַד הַשֶּׁם יִתְבָּרַךְ וְאִהְיֶה הִיא הַגְּאוּהָ שֶׁעַל יָדָה מִרְחִיק מִעֲצָמוֹ אוֹר קְדוּשָׁתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכִמּוֹ שֶׁאִמְרוּ חֲז"ל בַּפ"ק דְּסוֹטָה "כֹּל אָדָם שֵׁשׁ בּוֹ גִּסּוֹת הָרוּחַ, אִמְרוּ הִקְבֵּה אֵין אֵין וְהוּא יִכּוֹלִים לְדוֹר בְּעוֹלָם", וְעִי"ז הוֹלֵךְ שׁוֹבֵב בְּשִׁרְיֹת לְבֹ. אֲבָל בְּשַׁעֲת שְׁעוֹמֵד בְּדִין עַל עוֹנוֹתָיו וְרוּאָה בַּחוּשׁ נִוְרָאוֹת הָעוֹנֵשׁ הִמֵּר הָעוֹמֵד לְחֹל עֲלֵיו, אִזּוֹ נִשְׁבֵּר לְבֹ בַּקְרֹב מָאֵד וְגִאוּתוֹ נִשְׁבָּתָה, וְתִיכֵף הוּא נַעֲשֶׂה אָדָם אַחֵר מִמֶּשׁ. וְבִאוּתָה שְׁעָה הַשְׁקֵפְתּוֹ עַל הַחֲטָא וְעַל דְּרָכּוֹ הָרַעָה הִיא אַחֶרֶת. (כִּי מִיֵּד כִּשְׁנֹשְׁבֵר לִיבּוֹ וְנִכְנַע, מֵאִיר עֲלֵיו אוֹר עֲלִיּוֹן דְּכִתִּיב "אֵין אֶת דְּכָה"). וְאוּתָה שְׁעָה מִתְחַרֵּט בְּאִמּוֹת עַל עֵצֶם הָעִבְרִיָּה, וְעַל שְׁמֵרֵד בִּיּוֹצֵר. וּמִמִּילָא, תְּשׁוּבָתוֹ הִיא תְּשׁוּבָה נִכּוֹנָה בְּאוּתָה שְׁעָה. וּמִחֲסִדֵּי הַשִּׁי"ת הַמְּרֻבִּים, תְּשׁוּבָה כִּזּוֹ מִתְקַבֵּל אֵף עַל פִּי שְׁמִיד שֶׁנִּמְחַל לוֹ וְנִיִּצֵּל מִן הָעוֹנֵשׁ שׁוֹב אֵין לְבָבוֹ נִשְׁבֵּר וְגִאוּתוֹ הָאֲרוּרָה חֲזוֹרֵת עֲלֵיו, וְשׁוֹב דְּרָכּוֹ דְּרָךְ חֲטָאִים יִשְׂרָה בְּעִינָיו.

ביאורים

הַנְּמוּכָה בְּמַעֲלַת הִירָאָה כַּמְבוּאֵר ב'מִסִּילַת יִשְׂרָאֵל' פֶּרֶק כ"ד. 160. בְּהִנָּת רִנֵּעַ אַחֵד. בְּשִׁבִּיל הַנָּהָה רִגְעִית. 161. מִמְּקוֹר הַקְּדוּשָׁה. הַנִּשְׁמָה חֲצוּבָה מִתַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד, וּמֵאֵן דִּנְפָח מִדִּילִיָּה נִפָּח. 162. וַאֲיֵךְ עֲשִׂיתִי חִילּוֹף וְכו'. כְּלוֹמֵר, תְּמוֹרֵת הָעִבְרִיָּה יִכּוֹל הִיָּה לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וּלְקַנּוֹת בִּזָּה חַיִּי עוֹלָם. וְעוֹד, בִּזָּה גּוֹפָא שֶׁנִּמְנַע לַעֲשׂוֹת הָעִבְרִיָּה מִקְּבֵל שֶׁכֶּר בְּעוּה"ב. 163. עוֹלָם גְּדוֹל וְאִירֹךְ קִיָּים לְעוֹלָמֵי עֵד. "עוֹלָם גְּדוֹל, הָעוֹמֵד וְקִיָּים לְעוֹלָמֵי-עֵד" (כ"ה בְּכַת"י). וְהִיָּינוּ עוֹלָם הָאֵל גְּדוֹל בַּחֲשִׁיבוּתוֹ, וְנִצָּחִי - הַקִּיָּים לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים לֹא סוֹף וְגוֹבֵל. [הִגַּעַ עֲצָמְךָ, אִם נִקַּח כֹּל מִלִּיּוֹן שָׁנָה גִּרְגִּיר חוֹל אֶחָד מִעֲפֵר הָעוֹלָם, בְּכַמָּה זְמָן יִגְמֹר כֹּל הַחוֹל שֶׁבְּעוֹלָם, וְזֶה עֲדִיין רְחוּק אֵין סוֹף מִמוֹשְׁגִי הַנִּצָּח (חַיִּי עוֹלָם)]. 164. בְּעוֹלָם קָטָן הַכֶּלֶה. שֶׁל וְקָטָן בַּחֲשִׁיבוּתוֹ וְחוֹלֵף

וְאִידֹךָ לֹא זָכַרְתִּי יוֹם הַמָּוֶת, אֲשֶׁר לֹא
נִשְׁאַר לִפְנֵי נִשְׁמָתִי, בְּלִתִּי גְּיוּתִי
165 וְאִדְמָתִי? וְכֵן יִרְכָּה בְּלָבוֹ
מִחֲשָׁבוֹת בַּעֲנִין זֶה. וְזֶה הָעֲנִין
166 אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָהוּ: "167 אֵין אִישׁ
נָחֵם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר 168 מָה עָשִׂיתִי"
(ירמיה ח, ו).

הַשְּׁנִי - 169 עֲזִיבַת הַחֲטָא: שְׂעִיזוֹב
הַחוּטָא 170 דְּרָכָיו הָרָעִים,

171 וַיִּגְמֹר בְּכָל לְבוֹ שְׁלֹא יוֹסִיף לְבֹא בְּדֶרֶךְ הָרָע
הַהוּא עוֹד. (ט)¹⁷¹ וְזֶה רֵאשִׁית הַתְּשׁוּבָה, לְעִזּוֹב דְּרָכָיו

ביאורים

במהירות, "העוה"ז דומה לפרוודור בפני העוה"ב" (אבות ד, טז).
165. ואדמתי. ארבע אמות של הקבר. 166. אשר דבר ירמיהו. ירמיהו
מוכיח לישראל הנמנעים מחזרה בתשובה. 167. אין איש ניהם וגו'. אין
איש מהם מתחרט על הרעה שעשה, לאמר מה עשיתי הלא פגמתי בנפשי
(מצודת דוד). 168. מה עשיתי. "משמע, שיש לכל אדם לומר: מה עשיתי"
(נוסף בכתי'). 169. עזיבת החטא. מכאן ולהבא. 170. דרכיו הרעים.
הדרכים וההנהגות המובילות אותו לחטא, שהחטא בה בעקבותיהם. ואם
אינו משנה את מהלכיו הרי ברור שישוּב לחטאו. 171. ויגמור בכל לבו. הוא
קבלה להבא, וזה חלק ממדרגת עזיבת החטא, כי אין עזיבת החטא עזיבה
אמיתית כל זמן שלא קבל על עצמו וגמר בכל לבבו שלא יחטא עוד.

מי אשר חטא על דרך 172 וּמִחֲשָׁבוֹתָיו הָרָעִים, לְהִסָּפִים
מקרה, כי התאוה
תאוה ויחזק עליו יצרו ויתקפהו, ולא נחלצו רעיוניו וחושיו בפגעו בו וכו',
ולא מאשר חפצו ורצונו למצוא עונו ולעשות כמוהו, ראשית תשובת האיש
הזה - החרטה, ולשים גיון בלבו על חטאתו ולהיות נפשו נענה ומרה כלענה,
אח"כ יוסיף בכל יום יראת ה' בנפשו" (והיינו שמדובר באיש צדיק וישר
שכל חטאתו נעשית במקרה, שלא התגבר על תאוה פתאומית שתקפתהו),
- "אך האיש המתייצב על דרך לא טובה תמיד, וגבר על חטאיו דורך בכל יום
ושונה באולתו, ושב במרוצתו גם פעמים רבות, וכל עת אוהב הרע ומכשול
עונו ישים נוכח פניו וכו', ראשית תשובת האיש הזה, לעזוב דרכו ומחשבתו
הרעה, ולהסכים לקיים ולקבל עליו לבל יוסיף לחטוא".

בספר 'תורת יצחק' ביאר דבריו על פי מה שכתב בספר 'דעת קדושים' על
מאמר חז"ל: "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו. הותרה לו, סלקא
דעתך? אלא אימא נעשית לו כחירת" (יומא פו:). בנקטם מתחילה לשון
"הותרה לו" השמיעו לנו חז"ל שכאשר עובר אדם עבירה הוא מתחרט,
אולם כאשר שונה בה - מתחרט גם על מה שהתחרט. ולכן המתייצב על דרך
לא טובה תמיד, הרי הוא בגדר "עבר ושנה" שמתחרט על חרטתו, לפיכך
לא יעיל לו אם יתחרט תחילה, שכן כל זמן שלא יקבל עליו להבא, ישוב
ויתחרט על מה שהתחרט עתה. אמנם החוטא על דרך מקרה, אינו בגדר של
"עבר ושנה" ולכן יכול להקדים בחרטה כי אין לנו לחשוש שיתחרט עליה.
ויש שביארו דברי רבינו יונה, שהמתייצב תמיד על דרך לא טובה ושונה
תמיד באולתו, לא יוכל בשום אופן לבוא להבנת הלב, אשר מזה יבוא לידי
חרטה גמורה, כיון שהוא אוהב את החטא והוא במצב של מרידה, ולכן גם
אם ירצה לשוב ויאמר בפיו חטאתי ויתחרט, הרי שזה יהיה רק מן השפה
ולחוץ, ולכן ראשית תשובתו להביא עצמו למצב שיוכל להגיע לחרטה
ולוידוי, והוא ע"י עזיבת החטא הבאה ע"י הבנת השכל, ורק לאחר מכן
תבוא הבנת הלב אשר תביאהו לחרטה. אמנם מי שנכשל בדרך מקרה הרי
שראשית תשובתו היא החרטה.

ביאורים

172. ומחשבותיו הרעים. להיות שקוע בחטא.

בָּלְבוּ וּלְקַבֵּל עָלָיו שְׁלֵא יוֹסִיף
לְחַטָּא, וַיֵּשֶׁב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה
174 אֲשֶׁר חָשַׁב, וַיִּכְרֹת מַעֲשָׂיו
הָרָעִים מִיָּדוֹ.

הַשְׁלִישִׁי - (כו') הִיגוֹן: שִׁיאָנַח
בְּמִרְרוֹת הַלֵּב. כִּי
אִם אָדָם הַפְסִיד 176 דִּינָר, קָשָׁה לוֹ;
וְאִם 177 אָבֵד עֶשְׂרֹו, יִתְאַבֵּל וְלָבוֹ מֵר
בְּקָרְבוֹ; וְכֵן אִם יִפְגְּעוּהוּ 178 שְׂאָר
צָרוֹת, יִצְטָעֵר מְאֹד; 179 קָל-וְחֶמֶר

טו. היגון. במושכל
ראשון, היגון הוי נמי
מעין חרטה אלא
במדרגה יותר גדולה.
אבל זה אינו, דאם כן
בכל עיקרי התשובה
יש מדרגות מדרגות,
אלא ודאי דהוי סוג
אחר לגמרי, כמו כל
העיקרים דכל אחד הוי
סוג מיוחד. ונראה דגדר
חרטה הוא בהתבוננות
בדברים שגם להגוף יש
הרגש בזה, כמו מפני
שכר ועונש בעולם
הזה ובעולם הבא
ומזכרון יום המיתה
כמו שנתבאר בעיקר

החרטה. אבל היגון בא רק מטוהר הנשמה העליונה ולא מפני פחד עונש
בעולם הזה ובעולם הבא, והמרחק ביניהם גדול "כי גם הפסד דינר או אסר,
קשה בעיני האדם. אבל אם אבד עשרו בענין רע ויצא נקי מנכסיו, נפשו
עליו תאבל ותכבד אנחתו ונפשו מרה לו" (לשון רבינו יונה בשע"ת א, יב),
כלומר, מעצמו נפשו עליו תאבל ולא יצטרך להרבה התבוננות והערות
להרגיש את העדר. וכדברי ה'מסילת ישרים' (פ"ד) דלשלימי הדעת - "אין
רע גדול מחסרון השלימות וההרחק ממנו" (זה השער').

ביאורים

173. וישיב. ויבטל. 174. אשר חשב. לחטוא. 175. ויכרית. וישליך.
176. דינר. אחד. 177. אבד עשרו. לגמרי ויצא נקי מנכסיו. 178. שאר
צרות. כגון, מחלות או מיתת ילדים וכדו'. 179. קל-וחומר שיצטער מי
שמרד בארון הגדול וכו'. כי הלוא שאלת נצחיות נפשו לפניו.

שִׁיִּצְטָעֵר מִי שְׁמֵרַד בְּאָרוֹן הַגָּדוֹל וְהַשְּׁחִית דָּרְכוֹ לְפָנָיו,
180 וְהוּא עָשָׂה לוֹ חֶסֶד, כָּל-שָׁפֵן שִׁיִּצְטָעֵר בְּכָל רָגַע, וְדַע,
181 שְׁמִדְרָגוֹת הַתְּשׁוּבָה וּמַעֲלוֹתֶיהָ - לְפִי גֹדֶל הַמִּרְרוֹת
וְהַצָּעֵר עַל הָעֲבֵרוֹת שְׁעָשָׂה, כִּי הַצָּעֵר בָּא 182 מִטְּהָרַת
הַנֶּשְׁמָה הָעֲלִיוֹנָה, וְהַקְדוּשָׁ-בְרוּךְ-הוּא מְרַחֵם עַל הָאָדָם
בְּהִיּוֹת נִשְׁמָתוֹ 183 שְׁרוּיָה בַּצָּעֵר עַל זֶה, כִּי הַמֶּלֶךְ יִרְחַם
יֹתֵר עַל יְלִידֵי בֵיתוֹ הַקְּדוּכִים אֵלָיו, וְהֵם מֵאֲצִילֵי הָאָרֶץ

ביאורים

180. והוא עשה לו חסד. כלומר, ועוד, הלא ה' עשה עמו כל רגע ורגע
חסד, והוא לא הכיר לו טובה על כך. וז"ל רבינו יונה: "ולא זכר ויצור אשר
בראו יש מאין וחסד עשה עמו (בעצם בריאתו), וידו תנחמו בכל עת, ונוצר
נפשו בכל רגע, ואיך מלאו לבו להכעיס לפניו" (שע"ת א, יב). התביעה הכי
קשה והכי גדולה היא הכרת הטובה, וכן כתוב: הלה' תגמלו זאת עם נבל
וגו'. 181. שמדרגות התשובה ומעלותיה. מדרגות התשובה - כלומר תשובה
שלימה שמגיעת עד כסא הכבוד שזה היסוד והמכוון של עיקרי ומדרגות
התשובה כמו שכתב בשע"ת (א, יט). ומעלותיה - היינו כגון מה שאמרו
ז"ל (ברכות לד:) 'במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים
יכולים לעמוד'. וביומא (פו:) 'גדולה תשובה דעוונות נעשו לו כזכיות' (זה
השער'). ויש שביארו, מדרגות התשובה ומעלותיה - היינו הצלחת כבוס
הנפש מן החטא תלויה בגודל המרירות וחוזק היגון ('הרוצה בתשובה').
182. מטהרת הנשמה העליונה. הצער על החטאים מעיד על תשובה
שבאה מטוהר הנפש וזכות שכלה, כי זהו צער על הפסדים רוחניים והוא
יכול לבוא רק מהנשמה, כי עיקר המעלות הוא במושכלות, [משא"כ הצער
על עניני העולם הזה ועל יסורי הגוף ומכאוביו אשר בא מהנפש החיונית
או מהרגשי הגוף], והבנת ענין החטא ופגמו באופן שכלי, תביא לרוב יגון.
183. שרויה בצער על זה, כי המלך... צריך לומר: "שרויה בצער על פשעיו,

הנִכְבְּדִים, ¹⁸⁴ מִמָּה שִׁירָחם עַל הַכְּפָרִיִּים. לִבְךָ בְּשֶׁהִנָּשְׂמָה
¹⁸⁵ נִפְרַדְתָּ מִלְמַעְלָה מִמָּקוֹם קָדוֹשׁ, ¹⁸⁶ בְּשֶׁהִיא מִצְטַעֲרֶת
¹⁸⁷ אֲזִי יִקְבְּלָנָה מִהֲרָה יוֹצֵר הַכֹּל.

הַרְבִּיעִי - יְגוֹן וְצַעַר בְּמַעֲשֵׂה. עַד כָּאן דִּבְרַנּוּ מִצַּעַר
 וְיְגוֹן בְּלֵב, וְזֶה הָעִנְיָן הַרְבִּיעִי הוּא צַעַר וְיְגוֹן
 בְּמַעֲשֵׂה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁸⁸ וְגַם עָתָה נָאִם ה', שׁוּבוּ עָדִי
 בְּכֹל לִכְכֹּכְכֶם, וּבְצִוּוֹם ¹⁸⁹ וּבְכִבְכִי וּבְמִסְפַּד" (ויאל ב, יב). וְצָרִיךְ
 לְהִרְאוֹת סִימָנֵי צַעַר וְיְגוֹן בְּמַלְבוּשָׁיו, כְּגוֹן ¹⁹⁰ לְחֹגֶר שֶׁקֶ,
 כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁹¹ "עַל-זֹאת הִגְרֵי שָׂקִים סִפְדוּ וְהִילִילוּ"

ביאורים

יותר מאשר תרצה ברוב יסורי הגוף ומכאוביו. והמשל על זה, כי המלך...
 (עפ"י כתי" ווע"ת, ע"י תוספת זו מובן המשל). 184. ממה שירחם על
 הכפריים. למרות שגם עליהם הוא מלך. כמו כן, למרות שהגוף והנשמה
 הכל הם מעשי ידי של הש"ת, מ"מ יחמול וירחם על האדם כאשר נשמתו
 שרויה בצער ויתן לו חנינה יותר מחמלתו על האדם כאשר גופו מיוסר
 ביסורים, צער ומכאובים. [ועוד, ע"י צער הנשמה שמצער עצמו יוכל
 האדם לחסוך ממנו את יסורי הגוף וצער]. 185. נפרדת, שנפרדה (כת"י).
 186. כשהיא מצטערת. על עוונה (כת"י). 187. אז יקבלנה מהרה יוצר הכל.
 "ונרצתה בזה יותר מאשר תִּרְצָה ברוב יסורי הגוף ומכאוביו" (שע"ת א, א.
 יג). 188. וגם עתה. לאחר שכבר נגזרה הגזירה, והנביא מתאר כיצד תִּרְאָה
 הפורענות. 189. ובכבי ובמספד. המבטאים צער בפועל. 190. לחגור שק.
 הוא אזור עבה וגס השורט את הבשר והלובשו מצטער. 191. על זאת.
 על הפורענות שיביא נבוכדנצר לארץ ישראל, והפורענות תמשך גם על
 ירושלים ותשמיד את הכל.

(ירמיהו ד, ח). וְכִמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר:
¹⁹² "וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה"
 (יונה ג, ח); וְיִסֵּר בְּגִדָיו ¹⁹³ תַּחֲמוּדוֹת
 מִמֶּנּוּ, וַיִּמְעַט תַּעֲנוּגִים בְּמִינֵי
 הַמֵּאֲכָל וְהַמִּשְׁתָּה ¹⁹⁴ וְהַטִּיּוּלִים.
 וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכֻרָנֶם לְבָרְכָה
 (ירושלמי ברכות פ"א ח"ח): ^(טז) הֵלֵב
 וְהָעִינִים - ¹⁹⁵ שְׁנֵי סְרֻסְרֵי הַחֲטָא,

הם שני סרסורי העבירה] דכתיב (משלי כג, כו) "תנה בני לבך לי ועיניך דרכי
 תצרנה", אמר הקב"ה: אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת ליי" [אם אתה
 נותן לי את לבך ועיניך, אני יודע שאתה שלי ולא תנהג שלא כראוי]. וביאר
 ב"פה מראה', לפיכך הזכיר הפסוק דוקא לב ועינים, ללמד שאם אדם מכניע
 אותם לרצון ה', הוא מוגן מן החטא. [ה'פני משה' מפרש שלצורך הדרשה,
 חכמים שינו את סדר הפסוק, כך: "תנה בני לבך ועיניך ליי", ואז מובטחני
 ש"דרכי תצרנה"]. פסוק זה רומז במיוחד לשמירה מעבירה של זנות, כי

ביאורים

192. ויתכסו שקים וגו'. לאחר שמלך נינוה שמע את דברי יונה הנביא
 שעוד ארבעים יום תחרב נינוה, צוה להכריז בקול זעקה לכל אנשי נינוה
 לא לאכול ולהתכסות בשקים, וזאת כדי לשבור את לבם ולהראות הכנעה
 מרובה ושיקראו אל אלקים בכל לב וישוּבו בתשובה שלמה לבטל את
 הגזירה. 193. תחמודות. הנאים והחדשים שמתכבד בהן בפני הבריות.
 194. והטיולים. העשויים לתענוג. 195. שני סרסורי החטא. 'סרסורי' הוא
 שליח המביא סחורה מן המוכר להראותו ללקוח. כמו כן הלב והעינים הם
 כמו מרגלים לגוף, ומסרסרים לו את העבירות, לפי שהעין רואה, והלב
 חומד, והגוף עושה את העבירות (רש"י, במדבר טו, לט).

וְכַתִּיב: ¹⁹⁶ "וְלֹא תִתְּנוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו, לט). לָכֵן בּוֹזֵאת ¹⁹⁷ יִכְפֹּר עֵוֹן הַפְּסוּדִים: עֵוֹן סְרָסְרוּת הַלֵּב - ¹⁹⁸ בְּמִירְרוֹת וְצַעַר, וְעֵוֹן סְרָסְרוּת

עיקר התעוררות הלב והעין היא בענין זנות. ועוד, שבפסוק שאחריו נאמר: "כי שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה" (יפה מראה).

הַעֵינִים יִתְכַּפֵּר בְּדַמְעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁹⁹ "פִּלְגֵי מַיִם יִרְדּוּ עֵינֵי עַל לֹא שִׁמְרוּ תוֹרַתְךָ" (תהלים קיט, קלו) - לֹא אָמַר "עַל לֹא שִׁמְרָתִי", אֲלָא "עַל לֹא שִׁמְרוּ", פְּרוּשׁ: אֵלּוּ הַעֵינִים הֵם הַיּוֹ מְרַגְּלִים לְתוֹר אַחֵר הַחֲטָא, עַל-כֵּן הוֹרְדָתִי פִּלְגֵי מַיִם. וְכִשְׁיִכְכָּה עַל פֶּשְׁעָיו וַיִּתְּעַנֶּה, יֹאמַר:

ביאורים

196. ולא תתורו וגו'. 'תור' משמעו חיפוש ובדיקה, [כמו שמצינו אצל המרגלים שנאמר בהם: 'וישובו מתור הארץ' (במדבר יג, כה), שהלכו לרגל את הארץ להסתכל בה ולבדוק את טיבה]. כלומר, לא ילך אדם אחר מראה עיניו ותמדת לבו. 197. יכפר עוון הסרסורים. אין הכוונה שהסרסורים צריכים לעונש מיוחד וכפרה מיוחדת, אלא כיון דיסוד עיקרי התשובה כדי לטהר את הלב ובזה תכובס הנפש, ועוד כדי להתרצות לפני ה' דהא יתכן העוון נסלח ואין לשם חפץ בו, ע"ז אמר דבזה ששובר את הסרסורים שגרמו לחטא על ידי זה מטהר את לבו, וגם בזה מתרצה אל ה', דלב אחר הוא לגמרי ולא אותו הלב שגרם החטא, כמו כלים שנשברו שנתבטל מהם הטומאה הראשונה ('זה השער'). או הכוונה, מאחר והלב והעין מקשרים את האדם עם העבירה [עין רואה לב חומד וכלי המעשה גומרים] וצריך לעשות בהם תשובת המשקל, כי הם גרמו לו את תענוגות החטא ולכן צריך להצטער בהם באופן מיוחד ('עלי אורח'). 198. במיררות וצער. שהם בלב. 199. פלגי מים ירדו עיני. כנחלי מים היזלו עיני דמעות.

דַּמְעוֹתַי יִכְבוּ חֲרוֹן אַפֶּךָ, ²⁰⁰ וְתִשׁוּבַת מַעֲשֵׂי ²⁰¹ יִשְׁיבוּ אַפֶּךָ מִמֶּנִּי, ²⁰² וְעַרְךָ שְׁלַחְנִי אֲשֶׁר [לֹא] עָרַכְתִּי יִחַשֵּׁב ²⁰³ בְּמִזְבַּח עֲרוּךְ, וְהִסִּיר אֲשֶׁר ²⁰⁴ לֹא הִצַּנְתִּי עַל גְּחָלִים - ²⁰⁵ כֹּאֵשׁ תוֹקֵד עַל מִזְבְּחֶךָ, ²⁰⁶ וְהִסְרֹן דְּמֵי יִכְפֹּר בָּדָם עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ, ²⁰⁷ וּמַעֲוֵט חֲלָבִי - ²⁰⁸ כְּחֹלֶב אֵימֹרִים, ²⁰⁹ וְקוֹל בְּכִי - ²¹⁰ כְּקוֹל שִׁירִים מְשׁוֹרְרִים, ²¹¹ וְרִיחַ רַעְבוֹן נִפְשִׁי - כְּרִיחַ הַקְטָרֶת, וְחִלְשׁוֹת אֵיכָרִי - ²¹² כְּנִתְחִי קֶרֶן, ²¹³ וְשִׁבְרוֹן לִבִּי יִקְרַע הַסְּפָרִים שֶׁכְּתוּבִים בָּהֶם עֲוֹנוֹתַי,

ביאורים

200. ותשובת מעשי. התשובה שאני עושה על מעשי הרעים. עוד יש לפרש, התשובה במעשה בפועל ולא רק בלב. 201. ישיבו אפך ממני. יחזירו (ויבטלו) כעסך ממני. 202. וערך... ערכתי. כלומר, ערך הצום שאני שרוי בו כדי לכפר על חטאי. 203. כמזבח ערוך. כזבח ערוך (ספר חסידים, סימן קעא). 204. לא הצנתי על הגחלים. בכדי לבשל לעצמי את האוכל אשר בסיר. 205. כאש תוקד על מזבחהך. "תחשב כאש תוקד על מזבחהך לא תכבה" (שם, ובשל"ה מסכת יומא עמוד התשובה). 206. והסרין דמי. שנתמעט מחמת התענית. 207. ומעוט חלבי. מחמת התענית. 208. כחלב אימורים. הנקטרים על האש שבמזבח. 209. וקול בכי. על חטאי. 210. כקול שירים משוררים. כמו שירת הלויים שהיו משוררים בבית המקדש בזמן הקרבת הקרבנות. 211. וריח רעבון נפשי - כריח הקטורת. בזהר הק' (שמות כ:): הנוסח: "יהי רצון מלפניך שיהא הריח העולה מפי בשעה זו (הוא ריח רע היוצא מפיו בגלל התענית) כריח העולה והקרבת באש המזבח ותרגיני". 212. כנתחי. בכת": כנתוח. בס"ח: כנתחי. כלומר, כאברי הקרבן שנתחים אותם לפני הקרבתם. 213. ושברון לבי. מרוב צערי על עוונותי.

²¹⁴ וְשְׁנוּי בְּגָדֵי הַחֲמוּדוֹת - ²¹⁵ כְּבִגְדֵי כְהֻנָּה, וּמְנִיעַת רְחִיצָה - ²¹⁶ כְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם, וְתַשְׁבּוּבוֹתַי ²¹⁷ יִשְׁבּוּנִי אֵלַיָּהּ, כִּי ²¹⁸ נִחַמְתִּי עַל רָע ²¹⁹ מַעֲלָלִי שְׁעִשִּׁיתִי, וְלֹא אָשׁוּב לְהִרְעֶה לְפָנֶיךָ.

הַחֲמִישִׁי - הַדָּאָה: ²²⁰ שִׁידָאג מַעֲנֵשׁ עוֹנוֹתָיו, כִּי יֵשׁ עוֹנוֹת ²²¹ שֶׁהַתְּשׁוּבָה תוֹלָה כְּפָרְתָן ²²² וְיִסּוּרֵינִי מְמַרְקֵן (יֹמָא פו, א), כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: ²²³ "כִּי עוֹנֵי אֲנִיד, ²²⁴ אֲדָאג מַחֲטָאתִי" (תהלים לח, יט). וְמָה חֲלוּק יֵשׁ

ביאורים

214. וְשְׁנוּי בְּגָדֵי הַחֲמוּדוֹת. לבגדי שק. 215. כְּבִגְדֵי כְהֻנָּה. שמכפרים. 216. כְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם. שהיו הכהנים בבית המקדש רוחצים ידיהם ורגליהם מהמים שבכור קודם שניגשו לעבוד עבודה. 217. יִשְׁבּוּנִי אֵלַיָּהּ. בבתי ובס"ח הגירסא: "ישיבון אלי ותרצני". כלומר, כי על ידי החטא התרחקתי מבוראי, וע"י התשובה יחזור הבורא אלי ויאהבני כבתחילה. 218. נִחַמְתִּי. התחרטתי. 219. מַעֲלָלִי. מעשי הרעים. 220. שִׁידָאג מַעֲנֵשׁ עוֹנוֹתָיו. למרות שעשה תשובה בחרטה ובקבלה על העתיד, מ"מ יש עליו לדאוג מן העונש העתיד לבוא עליו מחמת עוונותיו. 221. שֶׁהַתְּשׁוּבָה תוֹלָה כְּפָרְתָן. התשובה מעכבת את מלוא הפורענות מלבוא עליו. כלומר, מגינה עליו ממיתה טרם זמנו (ר"י מלניל, יומא פו.). ובמאירי (חבור התשובה, מאמר א, פ"א) פירש, שהתשובה מועילה להקל מעליו את מנת היסורים שהיתה מגיעה לו אלמלא שב בתשובה. 222. וְיִסּוּרֵינִי מְמַרְקֵן. מנקים את החטא לגמרי. וא"כ ראוי לו לדאוג מעונש היסורים שעתידיים לבוא עליו. 223. כִּי עוֹנֵי אֲנִיד. כי לבי מגיד ומזכיר לי עוונותי. 224. אֲדָאג מַחֲטָאתִי.

בֵּין הִיגוֹן וְהַדָּאָה? כִּי הִיגוֹן - עַל מָה שֶׁעָבַר כָּבֵד, וְהַדָּאָה - עַל הָעֵתִיד, ²²⁵ שִׁידָאג לְעוֹלָם אֲוִלִי יִקְצֹר בְּעֵנֵין הַתְּשׁוּבָה ²²⁶ וְלֹא יִשְׁלִים חֶק הַתְּשׁוּבָה, ²²⁷ וְיִדָּאג שְׂמָא יִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכַוּנָם לְבִרְכָּה: ²²⁸ אֶל תֵּאֱמִין

יז. אל תאמין בעצמך עד יום מותך. וכי מה יקרה, לכאורה, אם יאמין אדם בעצמו עד יום מותו? אם אכן כך יקרה - אומר הגה"צ רבי דוד בלייכר זצ"ל ("דברי בינה ומוסר" עמוד רכ) - יפול האדם ממדרגתו! וזאת משום שהאמין בעצמו סבור שכבר מצא ועלה על הדרך הנכונה, ועל כן אינו ממשיך בהתחדשותו ובעלייתו. כנגד הלך-רוח זה, בא התנא ומזהיר: "ואל תאמן בעצמך עד יום מותך!".

שיאפתו של אדם צריכה להגיע למדרגה שלמעלה מכוחותיו! אל לו להסתפק באותה נקודה שאליה הגיע. ידועים בעניין זה דברי רבינו יונה ש"צריך הבעל תשובה להרגיש עצמו כאילו בו ביום נולד ואין בו לא זכות ולא חובה". ולמה? כי עצם היתלותו בזכות - תאבדה! רק אם יצא מנקודת מבט חדשה, ישיג ראייה חדשה, וכמו שאמר בעל "חובת הלבבות" (שער "חשבון הנפש") שלא יסתפק אדם במה שהתברר אצלו בתחילת לימודו, אלא ראוי שיתחיל מחדש כמי שלא למד. וכדי לסבר את האוזן בעניין זה, מביא הגר"ד בלייכר זצ"ל, את מה שאמר

ביאורים

ולכן אני דואג ממה שראוי לבוא עלי בגלל חטאתי. 225. שִׁידָאג לְעוֹלָם אֲוִלִי יִקְצֹר וכו'. כלומר, מלבד הדאגה מעונש עוונותיו צריך הוא גם לדאוג שמא לא השלים את חוק התשובה [וגם זו דאגה על העתיד], ומשום כך עליו להשתדל ולהתאמץ יותר בענין התשובה. 226. וְלֹא יִשְׁלִים חֶק הַתְּשׁוּבָה. שמא לא יעשה תשובה בשלימות כדבעי. 227. וְיִדָּאג שְׂמָא יִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו. פירוש, ועוד ידאג בעל-תשובה פן יתגבר עליו יצרו שנית במה שכבר נצחו פעם. 228. אֶל תֵּאֱמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. אל

בְּעֶצְמָךְ עַד יוֹם מוֹתְךָ (אבות ב, ד).

הַנְּשִׂי - הַבּוֹשָׁה, בְּמִוּ שְׂנֵאֲמָר:

בְּשִׁתִּי וְגַם נִגְלַמְתִּי²²⁹

כִּי נִשְׂאֲתִי חֶרֶפַת נְעוּרַי²³⁰ (ירמיה

לא, יח). וְהִנֵּה הַחוּטָא יִתְפִּישׁ מְאֹד

לְעֵבֶר עֲבָרָה²³¹ לְפָנַי בְּנֵי-אָדָם. וְאִיךָ לֹא יָבוֹשׁ²³² לְפָנַי

הַקָּרוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא! וְכָבֵד בְּאַרְנֵנוּ עֵינֵי הַבּוֹשָׁה בְּשַׁעַר

הַבּוֹשָׁה.

ביאורים

תבטח בתורתך ובחכמתך שיעמדו לך נגד יצרך הרע, אלא עד יומך האחרון עשה תחבולות להינצל ממנו. ובשע"ת (א, יז) הוסיף: "כל שכן האיש אשר נצחו יצרו כבר, כי ראוי להשמר מן היצר האורב בכל עת ולהוסיף בנפשו יראת השם יום יום, ותהיה לו למעוץ בעבור עליו כל משברי (גלי) היצר המתחדש לעתיד".²²⁹ בושתי וגם נגלמתי. כלומר, אף אחרי ששבנו בתשובה עדיין אנו יכולים להתבייש ולהיכלם.²³⁰ כי נשאתי חרפת נעורי. כי אפשר שיחרפו אותנו ויזכירו לנו חטאות שעשינו בנעורינו, בטרם שבנו לה'.²³¹ לפני בני אדם. ויכלם אם ירגישו ויכירו בעבירותיו (שע"ת א, כא).²³² לפני הקב"ה. מן הבורא יתברך. ואין זה, כי אם לפי היות השם יתברך רחוק מכליותיו (ממשבשותיו), על כן יבוש מן הנבראים ולא יבוש מן הבורא יתברך. ואמרו רבותינו ז"ל (ברכות כח:), כי בשעת פטירת רבן יוחנן בן זכאי אמרו לו תלמידיו: רבינו, ברכנו! אמר להם: יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר-ודם, אמרו לו: רבנו, עד כאן ולא יותר? אמר להם: הלואי! תדעו שהרי אדם עובר עבירה בסתר ואומר: הלואי לא יראני האדם! (שע"ת שם).

הַנְּשִׂי - הַחֲכִנְעָה בְּכָל לֵב

וְהַשְׁפָּלוּת,²³³ כִּי

הַמִּכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ²³⁵ יֵדַע²³⁶ כִּמְהָ

שֶׁעֶבֶר עַל דְּבָרָיו, (יח) וַיִּשְׁפֹּל עֲצָמוֹ

וַיִּכְנַע, וּכְתִיב: "זָכַחַי אֱלֹהִים רוּחַ

נִשְׁבָּרָה,²³⁸ לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְּכָה אֱלֹהִים

לֹא תִבְזֶה" (תהלים נא, יט); רוּחַ

יה. וישפיל עצמו ויכנע. ה'מסילת ישרים' (פרק כ"ג) הרחיב בדרכי קניית הענוה ע"י התבוננות האדם בנתינת דין וחשבון לפני ה', וז"ל: "וכשיחשוב עוד, וידמה בלבו רגע הכנסו לפני הבית-דין הגדול של צבא-מעלה, בעת שיראה עצמו לפני מלך-מלכי-המלכים

הקב"ה, הקדוש והטהור בתכלית הקדושה והטהרה, בסוד קדושים משרתי גבורה (כלומר, בחברת המלאכים המשרתים את הקב"ה בגבורה), גבורי כח עושי דברו, אשר אין בהם כל מום - והוא עומד לפניו, גרוע, פחות ובוז מה מצד עצמו, טמא ומגואל (נתעב) מצד מעשיו. היריס ראש (האם יוכל להתנשא ולהחשיב את עצמו)?! היהיה לו פתחון פה? וכי ישאלוהו, איה איפוא פִּיךָ, איה גאוֹנְךָ וכבודך אשר נשאת בעולמך? מה יענה, או מה ישיב על תוכחתו? הנה ודאי, שלו רגע אחד יצייר האדם בשכלו האמת הזה ציור אמיתי וחזק - פרוח תפרח ממנו כל הגאווה ולא תשוב אליו עוד!"

ביאורים

233. והשפלות. בדעתו. 234. כי המכיר את בוראו. שיועד משהו מגדולתו ורוממותו. 235. ידע. ויבין בלבו. 236. כמה שעבר על דבריו, וישפיל עצמו ויכנע, וכתבי: זכאי... צ"ל: כמה העובר על דבריו משפיל עצמו ויכנע. וכתבי: זכאי... ובשע"ת (א, כג) הגירסא: "כי המכיר את בוראו, ידע כמה העובר על דבריו שח ושפל ונגרע מערכו, על כן יכנע ויהי שפל בעיניו. ודוד ע"ה, בהתוודותו על חטאו בבוא אליו נתן הנביא, אמר: זכאי...".²³⁷ זכאי אלוֹקִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה. הקרבנות הרצויים לה' הם הרוח הנכנעת של האדם. 238. לֵב נִשְׁבֵּר וגו'. אין דרך למאוס ולבוזות לב נכנע ונשפל.

ארגון "ארחות יושר"

נִשְׁבְּרָה הִיא רוּחַ נְמוּכָה. ²³⁹הַהֲכַנְעָה הִיא מַעֲקָרִי
הַתְּשׁוּבָה, וּבַהֲכַנְעָה ²⁴⁰יִתְקַרֵּב הָאָדָם אֶל הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא,
שֶׁנֶּאֱמָר: "וְאֵל זֶה אֵבִיט אֶל עֵינִי וְנִכַּח-רוּחַ" (ישעיה סו, ב),
²⁴¹וְהַמְדַּרְגָּה הָעֲלִיּוֹנָה בַּהֲכַנְעָה ²⁴²הַמַּחֲיִיבֶת מִדֶּרֶךְ
הַתְּשׁוּבָה, ²⁴³שִׁיגְדִיל וְיֹאדִיר בְּעִבּוּדֵת הַבּוֹרָא, ²⁴⁴וְלֹא
יִחְזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ, אֲלֵא ²⁴⁵הַכֹּל יִהְיֶה בְּעֵינָיו [כְּאִין
וּכְאֶפֶס] בִּגְנוּד מַה שֶּׁהוּא חַיִּב בְּעִבּוּדֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, עַל-
כֵּן יִכְנַע וְיַעֲבֹד בְּהִצְנָע, וְלֹא יִחְמֹד כְּבוֹד עַל מַעֲשָׂיו
הַטּוֹבִים.

ביאורים

239. ההכנעה היא מעיקרי התשובה. בשע"ת הגירסא: "למדנו מזה כי ההכנעה היא מעיקרי התשובה, כי המזמור הזה יסוד מוסד לעיקרי התשובה". כלומר, על ידי ההכנעה מתקרב האדם לבוראו אחרי שנתרחק ע"י החטא, כי קרבן ["זבחי אלוקים רוח נשברה"] לשון התקרבות ('הרוצה בתשובה'). 240. יתקרב, יתרחצ (כת"י). 241. והמדרגה העליונה בהכנעה. כלומר, שיש לה ביטוי במעשים. 242. המחייבת מדרך התשובה. כלומר, שעל הבעל תשובה יש חיוב מיוחד להכנעה בדרגה עליונה. 243. שיגדיל ויאדיר עבודת הבורא (כ"ה בכת"י). שתהא חשיבותה גדולה ועצומה בעיניו. 244. ולא יחזיק טובה לעצמו. במה שעובד את ה' בכל כחו. 245. הכל יהיה בעיניו כאין וכאפס כנגד... יתברך. "הכל יקטן בעיניו כנגד מה שהוא חייב בעבודת ה' יתברך" (כת"י). למה הדבר דומה, למי שחייב לחברו אלף אלפים דינרי זהב ויעלה בידו לפרוע פרוטה אחת, האם יש מקום להתנארות בזה?!

נוסד בהכוונתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, על מנת להנחיל את לימוד המוסר בצורה יסודית ובאופן עקבי בקרב כל חלקי העם.

כדי להגשים מטרה זו מקיים הארגון פעילות מגוונת בנושא זה, ובראשה - הפצת הלימוד בחוברות "ארחות המוסר" בשיעורי תורה ברחבי הארץ, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי חינוך לבנות.

לפניכם סקירה קצרה על פעולות הארגון:

בית מדרש גבוה "אורחות
יושר" מאגד בתוכו קבוצ נבחר
של מגידי שיעורים, אשר להם
נסיון רב של שנים במסירת
שיעורים בבקאות ובעיון,
בהלכה ובמוסר, בהסברה
בהירה וקולחת. בביהמ"ד
עוסקים הרבנים שליט"א
בהכנת השיעורים הנאמרים
על ידם, הן בדף היומי
והן בסוגיות עיוניות
והלכתיות.

בית מדרש גבוה למגידי שיעורים

סדרי מוסר בכוללי האברכים

הוקמה על ידינו מסגרת ללימוד
חוברות "ארחות המוסר" בכוללי
האברכים, לאחר סדרי הלימוד הקבועים, על
מנת להטמיע את חשיבות העיסוק בספרי
מוסר באופן מיוחד לעמלי תורה, בבחינת
"ראשית חכמה יראת ה'", לחיזוק ביראת
שמים ובתיקון המעשים והמידות כיאה
ללגיון של מלך.

64
כוללי

"מדרשת בת-שבע"

"כח תאמר לבית יעקב". לזכרה הדגול של
הרבנית מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר נתפרסמה
ביראתה, בצדקתה ובמעשיה המופלאים, הקמנו מסלול
מיוחד לבנות ישראל, בבתי הספר, בסמינרים ובשיעורים
לנשים. לימוד מתוך חוברות "ארחות המוסר" נעשה הן
במסגרת הלימודים בבתי הספר והן בפעילויות שונות, וכן
בחוגים לנשים, תוך שימת דגש על נושאים כמו: אהבת
תורה, יראת שמים, צניעות ומידות טובות.

מכון "ארחות המוסר"

צוות תלמידי חכמים מופלגים, אשר ניהונו בידע רב
ומעמיק בספרות התורנית הענפה, שוקד על הוצאה
לאור של ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים,
מבוארים בטוב טעם, ומעוטרים ב"עיונים" מתוך דברי רבותינו -
ראשונים ואחרונים. החומר מוגש בצורת חוברות חדשיות
עם חלוקה יומית, המופצות בכעשרים אלף עותקים, בשיעורי
תורה, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי
הכנסת.

מנן שליט"א בכנס סיום ספר "ארחות יושר"

206
שיעורים

שיעורי תורה ברחבי הארץ

זכינו בס"ד להקים שיעורי תורה, ולשלב בשיעורי תורה הקיימים
בכל רחבי הארץ את לימוד המוסר, כאשר בסוף כל שיעור לומדים בצוותא
קטע יומי אחד מתוך חוברות "ארחות המוסר". מעבר למעלת הקביעות אשר
בגינה לא יעבור יום בלי לימוד מוסר, ובנוסף על רכישת ידע מקיף בספרים
קדושים אלו, קיים גם "כח הציבור" באשר לומדים אלפי יהודים, גדולים וקטנים,
בכל יום את אותו הקטע. הרבנים שליט"א מקבלים מילגה חדשית המהווה
תמריץ ועידוד, ומדווחים במשוב בסוף החודש על רציפות הלימוד
ועקבותיו.

חוברות "ארחות המוסר" ללימוד מוסר יומי

עד עתה יצאו לאור:

י"א חוברות של ספר "ארחות יושר"
וט"ו חוברות מספר "ארחות צדיקים"

גם בתלמודי התורה ברחבי הארץ, עוסקים צאן-קדשים בלימוד המוסר המשובל בתכניות הלימודים, להחדרת יראת שמים ומידות טובות מגיל צעיר, כפי הוראתו הידועה של מרן בעל ה"קהילות יעקב" זצוק"ל. אין כמו חוברות אלו, הערוכות בצורה חדשנית, נוחה ונעימה, להאחיב על צעירי הצאן את לימוד המוסר אשר נחקק בקרבם כ"גירסא דינקותא", והשפעתו - אשר ניצניה ניכרים כבר עתה - תלך ותגבר לאורך ימים ושנים.

104
ת"ת

שיעורי מוסר בתלמודי התורה

חיזוק המוסר בהיכלי הישיבות

"סדר מוסר" הנהוג בישיבות מקדמת דנא, קיבל חיזוק רב ומשמעותי מאז יצאו לאור חוברות אלו. רבים רבים בחורי החמד אשר קובעים בהן את לימודם בסדר מוסר בהשתקקות ובהתלהבות, בהיותם עבדים מושב רוח מורענ בתוכן ובצורה, קנקן חדש מלא ישן. מחזה מרנן לב לראות בני עליה יקרים מפז אשר נושאים באמתחתם חוברות אלו גם מחוץ לכתלי הישיבה, והוגים בהם בלכתם בדרך, בנסיעה באוטובוס, בהמתנה במקומות שונים ובכל עת מצוא.

77
ישיבות

